

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ROMANISTIKU

Ak. god. 2017./2018.

Ivan Mlinarić

Imenica u rumunjskome – povijesni aspekti

diplomski rad

Mentor: dr. sc. Petar Radosavljević doc.

Zagreb, 2017.

Universitatea din Zagreb
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale
Departamentul de Romanistică
Anul academic 2017./2018.

Ivan Mlinarić
Substantivul în limba română – unele priviri istorice
lucrare de masterat
Îndrumător: dr. Petar Radosavljević

Zagreb, 2017

Cuprins:

1. Introducere.....	1
2. Româna.....	3
2.1. Limbile romanice.....	4
2.2. Imperiul Roman.....	7
2.3. Romanizarea Daciei.....	9
2.4. Perioada tăcerii.....	11
3. Limba latină.....	14
3.1. Substantivul în latină.....	15
3.2. Latina vulgară.....	16
3.3. Substantivul în limba vulgară.....	18
4. Perioadele istoriei limbii române.....	21
4.1. Perioada daco-romanică.....	22
4.1.1. Genul neutru în română.....	23
4.1.2. Declinarea în limbă veche.....	25
4.1.3. Opoziția numerelor în daco-romanică.....	29
4.2. Perioada dintre secolele VI-VIII și IX-XII.....	31
5. Limba română după sec. al XII-lea.....	37
5.1. Româna între secolele XIII și XV.....	37
5.2. Româna din secolul XVI până la mijlocul secolului XVII.....	38
5.3. Româna de la mijlocul secolului XVII până la 1780.....	40
5.4. Româna de la 1780 la 1860.....	40
6. Limba română după 1860 și până la astăzi.....	42
6.1. Substantivul român în limba modernă.....	42
7. Concluzii.....	46

<i>Sažetak</i>	49
Literatură și Surse Web.....	51

1. Introducere

Limba română este o limbă romanică din grupul italic al limbilor indo-europene, ceea ce înseamnă că a evoluat împreună cu alte limbi romanice dintr-o sursă comună – limba latină, mai exact varianta vulgară. Așadar, în această lucrare de masterat vom descrie dezvoltarea limbii române prin secole, dar interesul lucrării va fi bazat pe procesele evoluției ale substantivului român și caracteristile care posedă – genul, numărul și cazul. Bineînțeles, limba română, ca nici-o limbă în lume, n-a evoluat doar din protolimbă, și de aceea în această lucrare vom considera și influențe din alte limbi (în primul rând cele slave sau din uniunea lingvistică balcanică).

La început, în lucrarea această vom prezenta câteva lucruri și fapte cunoscute despre limba română (statisticile, poziția ei geografică sau genealogică – legăturile cu dialectele istorice ale românei, legăturile cu limbile romanice), ca și cum vom descrie pe scurt istoria Imperiului Roman, considerând cât de important este venirea romanilor pe teritoriul României de astăzi, făcând o introducere ajutătoare pentru restul analizei de la începutul formării a limbii române. În continuare, această relație dintre două popoare, dacii și romanii, va fi descrisă, dar, fiind o temă complicată, nu în detaliu.

Mai ales, pentru o explicație bună a dezvoltării substantivului român, morfologia latinei vulgare va fi descrisă, dar nu înainte de a descrie latina clasică. Deci, cu substantivul în centrul analizei, vom urmări descrierea acestor limbi strămoșești, după ce vom descrie o scurtă istorie a limbii române fără care nu se poate analiza substantivul român din oarecare punct istoric, în special procesul întreg. Analiza este un cuvânt important acum, pentru că ea clarifică de ce această lucrare n-are o tendință să descopere ceva nou, dar va încerca să considere multe diferite teorii, teze și opinii despre istoria substantivului român, unde intenția este să se facă un compendiu cel mai bun posibil.

Pe urmă, vine partea care este propusă în titlul lucrării de masterat. Mai exact, folosind diferite surse legate cu istoria limbii române, substantivul român va fi descris din punctul morfologic și gramatical, și urmărește analiza diferitelor surse care va încerca să producă o perspectivă obiectivă la substantivul român prin etape istorice – problemele legate cu

reintrarea sau păstrarea genului neutru în română, relațiile dintre singular și plural din latina vulgară până la româna de astăzi, întrebările legate cu declinarea, de fapt conservarea cazurilor în română, considerând și influențe străine venite din raporturi cu limbi slave sau cele care fac parte din uniunea lingvistică balcanică, dar și postpunerea articolului în română.

În plus, pentru o concluzie vom relua ceea ce a fost propus la început și vom repeta cum scopul acestei lucrări de masterat nu este să găsească ceva nou din istoria substantivului român, ci să facă un compendiu mic al diferitelor teorii care arată ceea ce este mai probabil și posibil ca adevărul, și ceea ce nu este.

2. Româna

Româna de astăzi este a cincea limbă romanică considerând numărul vorbitorilor, cu un număr considerabil de 24 000 000 de vorbitori în lume care vorbesc româna ca limbă maternă.¹ Cei mai mulți vorbitori o folosesc în țările unde româna este limba de stat – peste 17 000 000 de vorbitori în România² și aproape 3 000 000 de vorbitori în Republica Moldova, unde circa 75 % o consideră limbă maternă.³ Mai ales, limba română este și una dintre limbile oficiale ale Uniunii Europene și ale Uniunii Latine, și este una dintre limbile oficiale în Provincia Autonomă Voivodina în nordul Serbiei, cu aproape 25 000 de vorbitori,⁴ precum și este limba cooficială cu rusă și ucrainenă în Transnistria, regiunea autonomă și republica autoproclamată în estul Republicii Moldovei. În Ucraina, pe de altă parte, româna este cooficială cu ucrainenă în anumite părți unde locuiesc românii (peste 30 000 de vorbitori în raionul Herța și raionul Teceu).⁵

În vecinătatea României, există și niște grupe cu un număr nu prea mare de vorbitori ai românei în Bulgaria și Ungaria, ca și în resturile Ucrainei, dar și în Valea Timocului, valea în estul Serbiei lângă granița cu Bulgaria, unde o folosesc de fapt mai mulți vorbitori decât în Voivodina unde este limba oficială – peste 43 000 de vorbitori.⁶ Vestul Europei, din cauza tradiției sau intrării recente în UE, atrage și atrage mulții din România în alte țări romanice – Franța, Portugalia, și special în Italia și Spania, unde în fiecare din ultimele două româna o vorbește aproape 800 000 de vorbitori, făcând un număr mai mic de vorbitori și locuitori în România zi cu zi. De asemenea, în țările neromanice există populațiile române, special în Germania cu un număr de 300 000 de locuitori. Bineînțeles, diaspora română are multe membre în afara Europei, cei mai mulți în Statele Unite, cu mai mult de 400 000 de vorbitori,⁷

¹ http://unilat.org/DPEL/Promotion/L_Odysee_des_langues/Roumain/ro

² <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>

³ <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=479>

⁴ <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1662>

⁵ <http://www.tocpress.info/romanii-din-transcarpatia/>

⁶ <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1662>

⁷

https://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=ACS_09_1YR_B04003&prodType=table

în Canada (aproape 200 000),⁸ ca și în Australia și Nouă Zelandă (mai mult de 10 000), sau cu același număr în Argentina. Mai ales, politica și evenimentele istorice au răspândit românii în alte părți ale Euroasiei, mai exact în republicele foste soviete (cel mai mult în Rusia, circa 21 000).⁹

În plus, este important de observat că limba română nu este limbă maternă doar pentru românii, dar și pentru băieșii, o ramură a romilor cunoscută și sub denumire de rudarii sau ludarii, care, trăind în România din secolul al XIV-lea, au primit și schimbat limba lor maternă, și care din secolul al XIX-lea s-au răspândit în multe țări ale Europei Centrale și ale Europei de Sud-Est, dar astăzi și în Europa de Vest. Dintre ei, cea mai mare grupă încă trăiește în România, dar grupurile mari există în Ungaria (300 000), Serbia (150 000) sau Croația (în jur de 10 000 – 20 000).¹⁰ Mai ales, pe de altă parte, există și aproximativ 4 000 000 de oameni care vorbesc româna ca a doua limbă, unde cei mai mulți vorbitori sunt cetățenii sau minoritățile României (maghiarii, romii, bulgarii, etc) și ale Moldovei (rușii și ucrainieni).

2.1. Limbile romanice

Cum am menționat, limba română este una dintre limbile romanice, lângă spaniolă, portugheză, franceză, italiană, catalană, sardă, retoromană și alte limbi mici sau multe creole din lume (unde limba haitiană creolă cu franța ca bază are statusul limbii oficiale),¹¹ adică s-a dezvoltat dintr-o sursă comună – limba latină vulgară, varianta limbii latine folosită dintre vecini, prieteni, membri ai familiei, etc, de fapt limba cotidiană. Spre deosebire de latina clasică, forma vulgară a fost mai simplă în fiecare parte a limbii, ceea ce va mai fi explicat, ca

⁸ <http://www12.statcan.gc.ca/nhs-enm/2011/dp-pd/dt-td/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=0&DIM=0&FL=A&FREE=0&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=105396&PRID=0&PTYPE=105277&S=0&SHOWALL=0&SUB=0&Temporal=2013&THEME=95&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=>

⁹ http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm

¹⁰ Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj, Radosavljević P., SANU, 2012, Beograd, p. 438

¹¹ <https://www.britannica.com/topic/Romance-languages>

și faptul că au existat diferite variante geografice (cu o similaritate mare), într-adevăr au fost împărțite ca dialecte proprii.¹²

Ca una dintre ele, româna, mai bine spus dacoromâna, aparține grupului limbilor romanice de est, lângă aromână, vorbită de circa 250 000 de vorbitori în Grecia, Bulgaria, Macedonia și Albania; meglenoromână, vorbită de către circa 5 000 de vorbitori în Grecia și Macedonia, de fapt pe granița lor, și istroromână, o limbă mică vorbită de către aproape 150 de vorbitori activi pe peninsula croată Istria.¹³ Împreună, inclusiv dacoromâna, ele reprezintă dialectele istorice ale limbii protoromâne, și trebuie să se noteze că termenul dacoromână reprezintă ceea ce se consideră româna standard de astăzi (și graiurile ei) din România și Republica Moldova. De asemenea, cu dialectele istorice menționate, limba dalmată, o limbă vorbită până la secolul al XIX-lea pe coasta Mării Adriatice de est, are loc în grup de est, ca și cum este caz cu unele dialecte ale limbii italiene, mai exact centrale și sudice, de fapt cele care sunt vorbite la sud de linia La Spezia – Rimini.¹⁴

La nord de această linie începe continuumul dialectelor ale limbilor romanice de vest, de la graiuri italiene de nord până la coasta Atlanticului și limba portugheză, teritoriul care include, în afară de franceză, spaniolă, portugheză și catalană ca limbile oficiale, și retoromană, ladină, mirandeză și galiciană ca limbile regionale în regiunile recunoscute, sau limbile mici și fără un status special ca occitană sau aragoneză. Dintre ele, cea mai răspândită limba este spaniola, cu mai mult de 350 000 000 de vorbitori spaniolei ca limbii materne în lume, unde cei mai mulți o vorbesc în Mexico (circa 110 de milioane), Columbia, Argentina (ambele circa 40 de milioane), Spania ca teritoriul original (38 de milioane), dar și în alte societăți considerabile care includ alte țări latinoamericane și câteva insule caraibe ca și sunt Cuba și Puerto Rico.¹⁵ După ea vine franceza, cu circa 275 de milioane de vorbitori, unde 60 de milioane o vorbesc în Franța, aproape 4 milioane în Belgia și 2 în Elveția, și un număr mic de 80 000 în Monaco. În restul lumii, franceza e oficială în Canada, unde există mai mult de 7 de milioane de vorbitori, sau în părți diferite ale SUA (unde cea mai cunoscută grupă o folosește în Louisiana – *cajun*), și ea este oficială în 22 de țări în coloniile foste ale Franței, unde cei mai mulți vorbitori o vorbesc în Congo – chiar mai mult de 77 de milioane de vorbitori, ceea ce e mai mult decât în Franța.¹⁶ Portugheza la fel are un număr impozant de vorbitori, de fapt e foarte

¹² Uvod u vulgarni latinitet, Tekavčić P., 1970, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, p. 50-51

¹³ <https://www.britannica.com/topic/Romanian-language>

¹⁴ <https://www.britannica.com/topic/Romance-languages/Linguistic-characteristics-of-the-Romance-languages>

¹⁵ <https://www.britannica.com/topic/Spanish-language>

¹⁶ <https://www.britannica.com/topic/French-language>

aproape de franceză cu circa 270 de milioane de vorbitori, dintre care 10 milioane o vorbesc în Portugalia, dar multitudinea o vorbește în Brazilia (mai mult de 200 de milioane), și există grupele mari în fostele colonii în Africa, mai exact Mozambique (circa 24 de milioane) și Angola (19 de milioane), dar este oficială și în alte țări africane (Guineea-Bissau, Guineea Equatorială, Insulele Capului Verde, São Tomé și Príncipe) sau asiatice (Timorul de est, Macau).¹⁷ Limba italiană, pe de altă parte, nu e atât de prezentă în lume ca limba oficială, ceea ce este ușor de înțeles privind istoria colonistică mai puțin reușită, dar există aproape 85 de milioane de vorbitori care o folosesc în lume, numărul care include graiuri din ambele părți ale liniei La Spezia-Rimini, unde aproape 65 de milioane vorbesc italiană în Europa, fiind oficială în Italia, San Marino și Vatican, și în afară de Peninsula Italică este oficială în Elveția și în zonele bilingve ale Istriei croate și slovene. Mai ales, este folosită în fostele colonii africane (Etiopia, Libia, Eritrea), ca și cum o vorbește, ceea ce este mai cunoscut, diaspora italiană în SUA (cei mai mulți pe coasta de est), și mulții vorbitori în Argentina sau Australia.¹⁸

În plus, există și a treia grupă, limbile romanice de sud, numite și necontinentale sau izolate, unde limba sardă și corsicană reprezintă cea mai conservatoare grupă a limbilor romanice, ceea ce va fi mai clar în curând.

Linia La Spezia – Rimini funcționează prin două criterii importante – dezvoltarea unui –s final și dezvoltarea fonologică a oclusivelor surde și a fricativei –s– între vocale. Primul proces arată diferențe dintre limbile romanice pentru că limbile estice au elidat consoană finală –s, ceea ce se vede în nominativul pluralului al cuvintelor masculine, unde limbile vestice au conservat acest sunet (de exemplu lat. *canēs* > fr. *chiens*, sp. *canes*, port. *cães*, dar it. *cani*, rom. *câini*; în acest mod funcționează și substantivele feminine, precum și adjectivele ca părțile de vorbire nominale – lat. *matrēs bonae* > fr. *mères bonnes*, sp. *madres buenas*, port. *mães boas*, cat. *mares bones*, dar it. *madri buone*, rom. *mame bune*). Alta diferență nu este morfonologică, ci fonologică, și arată cum, în acest caz, limbile estice au rămas conservative și cum cele vestice care au fost inovatoare, schimbând niște vocale în poziții deosebite. Așadar, oclusivele surde și fricativa alveolară surdă au obținut sonoritate într-o perioadă a evoluției lor, ceea ce se vede în exemple: lat. *caput* > fr. *chef*, sp. *cabeza*, port. *cabeça*, și în it. *capo*, rom. *cap*, cors. *capu*; lat. *vita* > fr. *vie* (consoana a dispărut), sp. și port. *vida*, dar it. *vita* și rom. *viață*, cors. și sard. *vita* (dar sardă cunoaște și formă *vida*). Dar, trebuie și să se observe cum această regulă este prezentă și în mijlocul cuvântului când o

¹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_territorial_entities_where_Portuguese_is_an_official_language

¹⁸ <http://www2.le.ac.uk/departments/modern-languages/lal/LANGUAGEScourses/italian>

consoană nu se află între vocale, dar și când lângă una dintre ele se află o altă consoană, de exemplu lat. *capra* > fr. *chèvre*, sp. și port. *cabra*, ven. *cavra*, dar it. *capra*, rom. *capră*. Din aceste exemple este clar de înțeles cea mai cunoscută subdivizionare a limbilor romanice, la estice și la vestice, ca și la sudice sau conservate care n-au făcut aceste schimbări, dar care sunt importante pentru explicarea poziției limbii române în contextul limbilor romanice, precum și pentru explicarea dezvoltării a fiecărei limbi din latina vulgară.¹⁹

Pe urmă, este bine de menționat divizarea dinamică a lui Muljačić, care printr-un mod binarist include elemente lingvistice ale fiecărei limbi (pozitive sau negative), făcând în acest mod un rezultat nou cu fiecare criteriu lingvistic nou, ceea ce pune pe listă multe limbi și dialecte diferite.²⁰ Și, e clar cum este doar una dintre divizările propuse, dar ajută foarte mult în separarea graiurilor continuate dintr-o perspectivă lingvistică, ca ele să nu fie doar niște dialecte cu armata și flota militară.

2.2. Imperiul Roman

Înainte de expansiunea Imperiului Roman faimos, limba latină a fost învecinată de alte limbi italice, indo-europene sau neindo-europene.

După legendă, Roma, centrul și capitala viitoare al Imperiului, a fost întemeiată pe șapte dealuri în anul 753 î.Hr. de către frații Romulus și Remus, descendenții ai lui Aeneas, care au fost crescuți, alăptați și ridicați de către lupoaica faimoasă.²¹ Primul a lăsat numele său orașului, și chiar dacă etimologia nu este sigură – există posibilitate că este vorbă de denumirea etruscilor pentru Tibru, *Rumon*, după care sunt denumite limbile romanice, limba română și limba retoromană (unde prefixul *ret-* reprezintă provincia romană *Rhaetia*), ca și numele „România”. Desigur, această legendă este doar o legendă, dar istoria și arheologia datează întemeierea Romei de către latini, după care sunt denumite limbile latină și ladină, înaintea secolului al-VII î. Hr, probabil la granița mileniilor.²²

¹⁹ <https://www.britannica.com/topic/Romance-languages/Linguistic-characteristics-of-the-Romance-languages>

²⁰ <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53284>

²¹ Greci i Rimljani, Lisičar P., Školska knjiga, 1971, p. 277

²² Lisičar (1971), p. 263

În mijlocul acestui secol limba latinilor a fost doar unul dintre graiuri locale italice cu raporturi diferite, făcând un amestec lingvistic propriu. De fapt, limba latină a fost strânsă într-un loc mic, cu limba faliscă pe nord – limba cu care face parte din grupa latino-faliscă a limbilor italice, și restul ramurii italice a marginit cu Roma la nord, la est și la sud – limbile oscă și umbriană din altă grupă a limbilor italice, osc-umbriană.²³ Dar, o limbă cu origine necunoscută, pentru care există diferite teorii dacă poate fi o limbă indo-europeană sau nu, este limba etruscă, vorbită la nord și nord-vest de Roma.²⁴ Mai ales, restul Peninsulei Apenine a avut multe alte limbi pe teritoriul său. Estul peninsulei a avut două limbi cu nume similare, dar origini diferite – picenă de nord, o limbă cu rămășițe obscure și origine necunoscută, și picenă de sud, limba indo-europeană și probabil înrudită cu limbi osc-umbriene. Nord-estul Peninsulei a cunoscut limba venețiană, o limbă indo-europeană care poate fi partea limbilor italice sau a limbilor germanice; pe nord a fost limba rhaetiană, care poate fi înrudită cu etruscă; și în nord-vestul au coexistat două limbi, dintre care una a fost celtică – limba lepontică, și alta care probabil a fost celtică – limba ligurică. Pe de altă parte, la sudul Peninsulei, au fost prezente două limbi, unde limba mesabică, o limbă probabil venită din estul Mării Adriatice cu ilirii, a fost vorbită pe colțul sud-est al peninsulei, și pe de altă parte, în sud-vestul, limba greacă a fost vorbită, ca și pe Sicilia, pe teritoriul faimos *Magna Graecia*.²⁵

După o coexistență pacifistă scurtă, rivalitățile dintre triburi latine și alte în vecinătate au devenit conflicte locale, din care cea mai cunoscută este lupta cu sabinii din secolul VIII. î. Hr. lângă alte conflicte locale. Dar, în plus, această perioadă în care romanii au intrat în primele războaiele sale, anumită „Perioada regilor”, a oferit și multe ciocniri cu etruscii,²⁶ care au rezultat cu influența culturală și lingvistică pe romanii (*arena, persona, histriō*, etc).

În afară de conflicte și rivalități, cultura și valoarea societății au crescut, și în 509. î. Hr. Roma a devenit republică.²⁷ Dar, din cauza continuării conflictelor pe teritoriul mic și egemonic, s-a continuat cu războaie defensive ale Romei. Mai exact, etruscii au rămas primul dușman al Romei, dar în secolul următor un popor nou s-a alăturat în acest teritoriu cu pretențiile sale – galii.²⁸ Iar, pe de altă parte, perioada republicii a însemnat și începutul beligeranței ofensive. Fiind un popor mic, înconjurat cu neamuri dubioase, romanii au transformat faptul că au avut

²³ Uvod u indoeuropsku lingvistiku, Kapović M., Matica hrvatska, 2008, p. 54-55

²⁴ Kapović, (2008), p. 59

²⁵ Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika, Matasović R., Matica hrvatska, 1997, p. 33-36

²⁶ Lisičar (1971) p. 278

²⁷ Lisičar (1971) p. 290

²⁸ Lisičar (1971) p. 300

o populație mică într-un avantaj, dezvoltând o strategie de război atât de eficace, care este faimoasă și astăzi. La începutul secolului al III-lea î. Hr. romanii au avut o campanie mare, pentru că au încheiat dispute locale cu samniții, care, cu ajutorul umbrilor, al etruscilor și al galilor, au pierdut războiul, după ce romanii au devenit gazdele Peninsulei, mai exact după câțiva ani și după trei războaie cu Pyrrhus – care a pierdut și părăsit sudul Apeninului, care fusese până atunci grec. Mai ales, în secolul acesta, romanii au cucerit și Venetia.²⁹

Secolele următoare au însemnat o expansiune nouă – prin Europa și mai departe. Deci, după trei războaie foarte cunoscute cu Cartagina, romanii au intrat în Africa, mai exact nordul Africii, ca și cum au cucerit Iberia, Sardinia și Sicilia, și apoi Grecia, Macedonia, Iliria, Galia de sud, Numidia și alte ținuturi mici.³⁰ Dar, ceea ce este important despre campaniile acestea este că aproape fiecare parte cucerită de către Roma a devenit o provincie, și cum soldații și legionarii aducând cultura romană au adus și limbă.

Aproape de sfârșitul mileniului, un eveniment foarte important a subliniat efortele reușite a republicii, ca și mărișimea ei, când Cezar Octavian Augustus s-a declarat primul imperator roman în 14, adică republica a devenit Imperiul Roman.³¹ De atunci, Imperiul a avut multe conflicte și pretenții noi, provocând războaie cu germanii, Imperiul Part și evreii, sau conflicte mai ușoare cu Rhaetia și Armenia. Așadar, fiecare imperator nou a avut o presiune să fie mai productiv decât predecesorul său, doar să facă Imperiul puțin mai mare decât predecesor. Și, venirea imperatorului Traian în anul 98³² înseamnă un pas important în evoluția limbii române.

2.3. Romanizarea Daciei

Dacia, o țară din antichitate locuită aproape pe teritoriul României de astăzi – cu excepția că a fost și pe alt mal al Dunării și a ocupat Banatul întreg, a reprezentat o amenințare pentru Imperiul chiar din secolul întâi î. Hr., perioada stăpânirii a lui Burebista, care a fost considerat regele cel mai mare al Daciei.³³ Până la moartea sa în 44. î. Hr., Decebal a dus dacii la

²⁹ Lisičar (1971) p. 301-304

³⁰ Lisičar (1971) p. 313-321

³¹ Lisičar (1971) p. 381

³² Lisičar (1971) p. 425

³³ A History of Romania, Treptow K. W., 1996, The Center for Romanian Studies, Iași, p. 22

incursiuni ocazionale spre teritorii vecine, mai exact în Pannonia și Moesia. Dar, moartea lui a împărțit Dacia, care după câțiva ani nu mai a fost o amenințare pentru romanii.³⁴ Această absență de conflicte cu dacii a durat circa un secol, când în 86. împaratul Domițian a dus la război armata romană după multe invazii ale dacilor în Moesia Superior (Serbia și nordul Macedoniei de astăzi) și Moesia Inferior (nordul Bulgariei de astăzi). Și, după un an de război, și după o luptă pierdută de către dacii în Sarmisegetusa – capitala sa (astăzi situată în satul Grădiștea Muncelului din județul Hunedoara), dacii au negociat un tratat de pace și oponentul Romei, Decebal, a devenit regele nou.³⁵

Devenind clientul Romei, Decebal (*Rex amicus*) primea arme, meșteri și bani,³⁶ chiar dacă Dacia a fost bogată cu aur și alte minereuri – o pradă atractivă pentru alte neamuri. Dar, fiind aliată cu niște neamuri care au fost dușmanii Romei, împăratul nou Traian a decis să intre în Dacia ca să se răzbune și să se pregătească pentru campanii viitoare în Partia.³⁷ Războiul a început plin de succes pentru romanii, după ce a venit o victorie mare pentru dacii, și începutul iernii, având condiții grele pentru război, l-a silit pe Traian să ceară pace cu Decebal.³⁸ Termenele acestui pace au inclus ridicarea podului faimos în Drobeta și ajutorarea în armată pentru aliatul nou pe colțul Imperiului. Dar, acest fel de ajutor doar a provocat Decebal să incite la revoltă triburile vecine și să jefuiască coloniile romane de peste Dunăre, și Traian a intrat într-un război nou în 105. Și după încă un an, și încă o dată în Sarmisegetusa, romanii au învins, Decebal s-a sinucis și Dacia a devenit provincia romană.³⁹

Fiind provincia romană, locuită pe colțul nord-est al Imperiului extins, Dacia a devenit apărătorul nou. Adică, amenințările așezate pe lângă graniță cu neamurile inamice ale Imperiului au provocat centrul Imperiului să trimită multe trupe în Dacia, suportând armata în provincia nouă, unde latină n-a fost doar folosită în armată, ci în administrație și comerț.⁴⁰ Dar, cu legionarii și comandanții, veteranii din multe alte războaie conduse de către Roma au venit, primind pământul liber ca o mulțumire pentru serviciul lor.⁴¹ În plus, lângă soldații foști și actuali, au venit și coloniștii din alte părți ale Imperiului, unde mulții dintre ei au venit cu familiile sale. De asemenea, faptul că Dacia deja a marginit cu alte provincii romane, ca și cum romanii au controlat traficul pe Dunărea, a însemnat că romanizarea va merge mai

³⁴ Treptow (1996) p. 22

³⁵ Istoria României în date, Giurescu C. C., 1971, Editura enciclopedică română, București, p. 29-30

³⁶ Treptow (1996) p. 23

³⁷ Treptow (1996) p. 24

³⁸ Treptow (1996) p. 24-25

³⁹ Treptow (1996) p. 25

⁴⁰ Introducere în istoria limbii române I (Ediția a II-a), Brâncuși G., 2005, România de mâine, București, p.9

⁴¹ De la latină la română II, Sala M., 2006, Academia Română, București, p. 16

repede. Romanizarea n-a inclus doar oamenii, ci și lucruri materiale, cum au fost exploatarea minelor de aur și de sare, ridicările podurilor sau construirea drumurilor și apeductelor în Dacia.⁴² Prin această influență romană, Dacia a devenit o provincie bogată unde comerțul a crescut, prin care s-a intensificat comunicarea populației autohtone cu emigranții, unde elementul foarte important în viața eterogenă a fost limba care a venit cu populația latinofonă (negustori, meseriași, dezertori, etc.).⁴³

Romanizarea a fost un proces foarte intens și rapid în special considerând cum dacii au adoptat creștinismul ca o religie nouă, unde venirea monoteismului a însemnat un pas nou pentru creșterea civilizației europene antice în Dacia de atunci.⁴⁴ Iar, după mai puțin mult decât un secol și jumătate, în perioada guvernării a împăratului Aurelian, fiind provincia scumpă de păstrat din cauza multelor intrării ale popoarelor din vecinătate, Dacia a fost complet părăsită de către Imperiul în 275,⁴⁵ dar nu fără o moștenire romană din oricare punct, și în mod deosebit lingvistic.

2.4. Perioada tăcerii

Pentru cercetătorii limbii române sau ai limbilor romanice, perioada tăcerii, perioada dintre părăsirea Daciei și primele atestări ale românei, reprezintă o temă complicată și fără multe surse. Tăcerea menționată înseamnă că sursele necesare pentru a descifra dezvoltarea românei sunt rare și pentru o multă vreme au fost legate cu româna doar prin alte limbi.

Dar, în afară de neexistența a surselor utile despre un pas între latina vulgară și limba româna cea mai timpurie în sens propriu, o altă problemă pentru istoria limbii române reprezintă și întrebarea continuității a romanității pe teritoriul fostei Dacie. Mai exact, există opinii unde părăsirea Daciei de către Aurelian a rezultat cu mișcările mari din Dacia de atunci pentru câteva secole, ceea ce a terminat cu ieșirea și revenirea populației romanizate pe același

⁴² Brâncuși (2005) p. 9

⁴³ Brâncuși (2005) p. 10

⁴⁴ Brâncuși (2005) p. 11-12

⁴⁵ Istoria limbii române (I) – Limba latină, Rosetti A., 1964, Editura Științifică, București, p. 46

teritoriu. Dintre ele, cea mai cunoscută este ipoteza lui Rösler,⁴⁶ care, urmărind teoria lui F. J. Sulzer din sec. al XVIII-ea, spune că populația romanizată s-a mutat la sud de Dunărea după părăsirea menționată, toată – nu doar armata, și că a trăit acolo până la sec. X, de fapt timpul când maghiarii s-au stabilit în Transilvania.

Dar, cum întrebarea este complicată și cum scopul lucrării aceste de masterat nu e atât de legat cu ideea că un popor s-a mutat și remutat pe același loc, acum vor fi propuse doar explicații de ce se pare cât probabil este remișcarea vorbitorilor la nord de Dunăre (nu excluzând și faptul clar că au existat populațiile romanizate și la sud de râul acesta). Deci, bine de menționat sunt tezele lui Brâncuși care presupun continuitatea romanică: cuvintele comune românei și albanezei – care vin dintr-un vocabular mai timpurie de venirea romanilor, lângă care există cuvintele din substrat care sunt conservate doar în română, ceea ce anulează posibilitatea împrumutării la sud de Dunăre atât de cum și faptul simplu că acest tip de cuvinte este legat cu viața pastorală și agricolă; prezența elementelor slave în lexicul comun – care arată cum o limbă străveche a fost desigur la nord, unde s-a întâlnit cu slavii, până la mutarea aromânilor și a meglenoromânilor;⁴⁷ și un alt element legat cu vocabular pune originea geografică a românei la nord și acesta este faptul că dacoromâna folosește, de exemplu, cuvintele *smochin* și *castan* pentru denumirea plantelor care cresc în regiunile calde ale Peninsulei Balcanice, cuvintele împrumutate de la vecinii slavi, dar aromâna și meglenoromâna folosesc cuvinte moștenite din latina (arom. *hic*, *căstâne*; megl. *ic*, *căstoń* – unde fonologia urmărește forma lat. *castaneus*).⁴⁸ Din punctul cultural, este bine de menționat cum moștenirea romană se vede clar chiar și prin denumirea poporului și a limbii care o folosesc – românii și româna, ca și cum româna de la nordul Dunării păstrează mai multe elemente romanice decât altele dialecte istorice, și această tradiție a romanității n-a fost distrusă nici după venirea slavilor, care au oprit continuumul dialectal romanic, și cum o ramură a lor, bulgarii, au întemeiat un stat slav cu limba slavă la sud de Dunăre, și nu la nord (unde armata romană a mai revenit).⁴⁹ Mai ales, un motiv foarte important din punctul cultural, care a oferit și rezultate lingvistice, este venirea creștinismului din Imperiul Roman, ceea ce arată terminologia religioasă moștenită din latină (*creștin*, *Dumnezeu*, sau cuvinte din greacă care prin fonologie la fel arată moștenirea latină – *biserică* sau *preot*).

⁴⁶ Alexandru D. Stenopol and the Development of Romanian Historiography, Hiemstra P. A., 1987, Routledge, cap. IV

⁴⁷ Brâncuși (2005) p. 13-15

⁴⁸ Sala (2006), p. 31-32

⁴⁹ Sala (2006), p. 23

Chiar dacă continuitatea în domeniul lexicului sau culturii romane poate fi considerată ca păstrată și în afară de România de astăzi, faptul că și altele limbi romanice la fel au perioadele sale cu tăcere după părăsiri (Galia sau Hispania) ajută posibilității a conservării romanității, în mod special știind că primul text care e considerat romanic este din 842 (*Jurămintele de la Strasbourg*).⁵⁰ Bineînțeles, nu se poate știe când exact a apărut fiecare dintre limbi romanice, ca și cum niciodată nu se poate deduce când o limbă devine o altă limbă, dar devenirea francezei s-a probabil întâmplat mai devreme decât sec. IX. Firește, există și fraza legendară din 587 „*Torna, torna, fratre!*” din sec. VI, auzită de către cronicii bizantini care au scris-o după un eveniment pe Munții Balcani unde au călătorit,⁵¹ care pentru unii prezintă prima dovadă a unei limbi romanice.

⁵⁰ Sala (2006), p. 30

⁵¹ Brâncuși (2005) p. 61

3. Limba latină

Limba latină a fost o limbă indo-europeană (oficială și astăzi în Vatican), pe lângă alte limbi clasice (greacă veche, sanscrită, avestică, slavă veche, etc.), adică a provenit dintr-o sursă comună cu ele. Sursa această a fost limba proto-indo-europeană, limba care nu e atestată, ci reconstruită printr-un model al reconstruirii comparative, vorbită aproape în mil. 4/3 î. Hr. pe un teritoriu discutabil pentru care este cel mai probabil că a fost undeva lângă Caucazul, Marea Caspică și stepele în sudul Rusiei și al Ucrainei.⁵²

Mai ales, și încă o dată menționat, limba latină aparține grupei italice a limbilor indo-europene, care este doar una dintre alte: anatoliană, indo-iraniană, greacă, celtică, germanică, baltică, slavă, armeneană, albaneză, toharică și alte limbi izolate și mici. Acum, este bine de menționat că există niște teorii care consideră grupa italică nu ca o singură ramură, dar o conectează cu limbile celtice. Teza această, care a fost acceptată până la anii 60 ai secolului XX, oferă câteva izoglose care fac legătura dintre aceste două grupe, dar este adevărul că nu există izoglosele reduse doar la ele.⁵³ În plus, există și opinii că limbile italice nu reprezintă o ramură, dar un rezultat al contactelor intensive – uniunea lingvistică italică, mai exact că nu sunt înrudite, dar caracteristicile comune (schimbările fonologice cu cronologie, paradigmele egale)⁵⁴ arată că e mai probabil că nu e vorbă de o uniune lingvistică.

Cum nu se poate spune când exact limba latină a devenit o singură limbă provenită din limba proto-italică propusă, și chiar dacă nu există multe dovezi decât câteva în perioadă înainte de sec. III î. Hr., este probabil că latina arhaică a fost vorbită cel mai târziu în sec. VII î. Hr. – ceea ce arată *Inscripția lui Duenes*, o inscripție cam intraductibilă pentru că a fost scrisă *in continuo*, dar care arată caracteristici latine.⁵⁵ Precum nu este sigur când latinii au venit în Peninsula Apenină, se presupune că a fost în perioada epocii de bronz, și de atunci până la sec. III a fost vorbită latina arhaică, după care urmărește perioada latinei clasice, cu urmare în perioade de aur (75 î. Hr. – 14) și de argint (aproape două secole după epoca de aur). După ele, bineînțeles, latina a fost folosită prin religia catolică, dar a fost deja menționat cum vorbitorii n-au păstrat-o doar pentru religie, ci pentru viața cotidiană.

⁵² Kapović (2008) p. 17-18

⁵³ Matasović (1997) p. 28-30

⁵⁴ Matasović (1997) p. 30-32

⁵⁵ Matasović (1997) p. 40

3.1. Substantivul în latină

Limba latină, ca alte limbi indo-europene, a fost o limbă flexionară, adică folosea morfeme care pot avea mai mult decât un singur sens, spre deosebire de limbi aglutinative (turca sau maghiara) sau izolante (mandariana sau cantoneza), sau limbi polisintetice unde morfemele pot face toate propoziții – trăsătura frecventă în limbi diferite ale Americii de Nord, de exemplu limbile eschimo-aleute sau din grupă Na-Dené. Dar, vorbind despre flexiune, este important că în limba latină ea se referă la prezența declinării și conjugării.

Deci, cuvintele în latină care au avut declinarea au fost părțile de vorbire substantivele, dintre care substantivele, adjectivele, pronumele și numerele 1-3 aveau gen (dintre pronumele doar cele demonstrative și personale în persoana a III-ea),⁵⁶ număr (în afară de pronumele reflexiv)⁵⁷ și caz. Mai ales, adjectivele au trecut și prin compararea, care exista și cu adverbele.⁵⁸ Pe de altă parte, conjugarea a fost prezentă cu verbele, o flexiune foarte bogată calculând existența persoanei, a numărului, a genului, a timpului, a modului și a diatezei în producerea formelor.⁵⁹ Bineînțeles, latina a avut și părțile de vorbire neflexibile – prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile.

Revenind la substantivul latin, trebuie să se menționeze ceva despre caracteristicile sale. Una dintre ele este cazul, mai exact șase cazurile latinei: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, vocativul și ablativul. Mai ales, cazurile acestea au existat în cinci declinării diferite: declinarea întâi a conținut cuvintele care se termină în *-a*, ceea ce include multe cuvinte feminine sau unele masculine care se termină la fel, ca și cuvintele din greacă;⁶⁰ declinarea a II-a, declinarea *-o*, a inclus cuvintele care se termină în *-us/-um* și ale căror genitivul e *-ī*, sau cele care se termină cu *-r* cu același genitiv, ca și substantivele neutre care se termină cu *-um*;⁶¹ declinarea a III-a a fost cea mai bogată și a inclus cuvintele cu un *-i* sau o consoană; a patra a inclus cuvintele care se termină în *-us* în nominativul și *-ūs* în genitivul, unde lângă multe substantivele masculine există și câteva feminine; și declinarea a cincea, care include doar câteva cuvinte cu *-ēs* în nominativul, dintre care cele mai multe sunt

⁵⁶ Elementa latina Ed. XL, Gortan – Gorski – Pauš, 2007, Školska knjiga, Zagreb, p. 98-99

⁵⁷ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 97

⁵⁸ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 96

⁵⁹ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 107

⁶⁰ https://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Latin_first_declension

⁶¹ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 84

feminine.⁶² Este vizibil că latina a avut trei genuri: masculin, feminin și neutru, unde masculinul și femininul obțin persoanele de sex potrivit, ca și niște obiecte inanimite diferite, care sunt mai adesea prezente în genul neutru. Și, e clar cum distincția dintre numărul singular și plural este cantitatea, dar există niște cuvinte care sunt *singularia tantum* sau *pluralia tantum*, adică din sens logic sau lingvistic au doar o singură formă de număr.⁶³

3.2. Latina vulgară

Până acum este foarte clar cum latina vulgară, anumită și *sermo vulgaris* – vorbirea comună, reprezintă varianta latinei cotidiene, nestandarde. Dar, acesta e doar o simplificare a faptului că termenul *latina vulgară* este cam complicat de explicat.

Adevărul este că opiniile despre latina vulgară variază, măcar că astăzi există un număr mic de cele care o consideră ca varianta mai rea sau mai târzie decât limba clasică.⁶⁴ Deci, chiar dacă multe lucruri rămân disputabile, nu e probabil că varianta vulgară a urmărit forma clasică, ci este aproape imposibil de imaginat o situație unde pe un teritoriu vast și stratificat (în sens sociologic) vorbitorii au folosit limbă standard și că într-un moment ea a devenit dialectală, și acum nu mai există multe teze care analizează latina vulgară ca opoziția celei clasice (chiar și conflictul limbii scrise și vorbite) sau că este vorbă de două limbi diferite. Mai ales, considerând teritoriul menționat atât de vast și eterogen, e bine de presupus că nu e vorbă de o singură variantă, cum unii consideră, iar de multe variante locale.⁶⁵ Încă o dată revine întrebarea legată cu apariția vulgareii, pentru că există opiniile care pun această apariție în sec. III î. Hr., dar câteva caracteristici ale vulgareii au fost prezente și în limbă arhaică (vulg. *domnus* – clas. *dominus*) – ceea ce propune începutul vulgareii mai timpuriu,⁶⁶ ele de fapt au coexistat, ca și cum faptul este că poziția și folosirea latinei vulgare au crescut cu slăbirea Imperiului. Din punct de vedere sociologic, este important de notat că latina vulgară n-a fost o variantă folosită doar de către stratul cel mai jos, ci și de către vorbitorii urbani,

⁶² Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 86-92

⁶³ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 92

⁶⁴ Tekavčić (1970) p. 3-4

⁶⁵ Tekavčić (1970) p. 51

⁶⁶ Tekavčić (1970) p. 13-15

cetățenii, care au folosit-o în situațiile uzuale și cotidiene, primind și elemente din straturi de mai jos (de fapt, vulgara este denumită ca: *sermo cottidianus, usualis, vulgaris, plebeius, proletariis, rusticus, iconditus*).⁶⁷ În plus, există și multe exemple ale unei limbi diferite decât cea clasică, care arată legitimitatea latinei vulgare prin reconstrucția comparativă.

În afară de presupuneri rezonabile scrise mai sus, limba latină vulgară are și dovezi mai solide prin care se poate vedea prezența acestei variante a limbii în istoria latină. Deci, e vorba de resturi scrise care arată forme neclasice, dar latine, cum sugerează Tekavčić:⁶⁸ literatura, unde o figură foarte utilă în caracterizarea persoanei fără educație a fost și limbajul vulgar, unde cele mai cunoscute exemple vin din comedii (*Satyricon* lui Petronius sau comediile lui Plautus).⁶⁹ De asemenea, avem gramaticienii latini, de fapt purismul lor prin care au criticat forme nestandarde, scriind reguli sau greșeli cu ideea că le nimicesc, din care cea mai cunoscută sursă este *Appendix Probi* – o listă de 227 de exemple ale formelor incorecte cu corecțiile lui Probus;⁷⁰ și, în mod similar, există inscripțiile și *tabellae defixionum*, unde inscripțiile includ greșeli făcute de către pietrari – o populație mai puțin educată, și pe de altă parte tabelele cu forme magice sau alte variante ale vrăji scrise de către persoane anonime pe lut sau plumb.⁷¹ Mai ales, textele religioase reprezintă un element foarte important atât în viața antică, cât și în existența variantei populare, unde au fost prezente traducerile Bibliei cu forme denumite *Vetus latina* până la 405 când forma *Vulgata* a venit ca o traducere îmbunătățită;⁷² ca și textele istorice, care includ mulții cronici care au folosit și forme nestandarde în scrierile lor, chiar dacă temele au fost mai mult istorice sau legate cu medicină, arhitectură, meșteșug sau catării – *Mulomedicina Chironis*; glosarele, codurile și *formulae*, care împreună reprezintă cele mai bogate surse ale latinei vulgare, fiind atât de numeroase și frecvente.⁷³

⁶⁷ Tekavčić (1970) p. 4

⁶⁸ Tekavčić (1970) p. 29-30

⁶⁹ Tekavčić (1970) p. 30-31

⁷⁰ Tekavčić (1970) p. 31-32

⁷¹ Tekavčić (1970) p. 32-33

⁷² Tekavčić (1970) p. 33

⁷³ Tekavčić (1970) p. 37-44

3.3. Substantivul în limba vulgară

Înainte de a explica cum a evoluat substantivul în latina vulgară, trebuie să menționăm câteva schimbări fonetice importante pentru înțelegerea noutăților apărute în latina vulgară. În primul rând, valoarea vocalelor s-a schimbat. Mai exact, lungimea vocalelor din latina clasică s-a transformat în opoziția vocalelor prin deschiderea, unde fostul *-ē*, de atunci *-e* deschis, s-a contopit cu *-i* scurt, devenind acel *-ĭ*, și unde fostul *-ō* s-a contopit cu *-ŭ* în același mod, cu excepția românei, de fapt latinei dunărene, unde *-ō* și *-ŭ* nu s-au schimbat, ca și cum în sarda, care, de expectat, reprezintă o altă excepție fiind limba complet conservată în evoluția vocalelor.⁷⁴ Simplificarea sistemului vocalic a mers și mai departe, ceea ce arată monoftongizarea diftongilor clasice.⁷⁵ În plus, și sistemul consonantic s-a simplificat. Deci, fonemul *h* mai întâi slăbise dintre vocale pentru o vreme, după ce a dispărut în toate poziții.⁷⁶ În continuare, o schimbare mare în vulgară a fost palatalizarea fonemelor *k-* și *g-* înainte de *-e/i*,⁷⁷ simplificând pronunțarea, ca și cum niște grupe ale vocalelor s-au simplificat (*merx* > *mers*, *cognatus* > *connato*). Dar, o schimbare foarte importantă pentru morfologia vulgară a fost omiterea fonemului *-t*, a lui *-m* (lângă *n*), a lui *-r* și a lui *-s* (doar în rom. de vest, cum deja am scris) la sfârșitul cuvântului.⁷⁸

După omiterea această, vorbitorii au refăcut sistemul cazurilor în limba vulgară, ceea ce au continuat limbile romanice. Deci, *-m* final care a dispărut în A sg. substantivelor din declinarea a II-a a apropiat genul masculin cu cel neutru, ceea ce s-a realizat mai ușor în limbile estice unde și *-s* final a dispărut (prezent în N sg. m., și în N sg., N pl. și A pl. al neutrului), a cărui cadere a ajutat în omiterea genului neutru.⁷⁹ Mai ales, niște substantive neutre au devenit feminine, mai exact cele care au fost în limba clasică colective (*pluralia tantum*, de exemplu *frigora*, *marmura*, *fructa*), al căror finalul *-a*, fiind similar cu substantive feminine, a primit rolul și valoarea ei.⁸⁰ În mod diferit, substantivele feminine din decl. a II-a au primit sufixul *-us* prin schimbarea genului (*castanea* > *castaneus*).⁸¹ Și, este

⁷⁴ Tekavčić (1970) p. 154-157

⁷⁵ Tekavčić (1970) p. 117

⁷⁶ An Introduction to Vulgar Latin, Grandgent C. H., 1907, Cornell University Library, Boston, p. 106-107

⁷⁷ Grandgent (1907) p. 109-112

⁷⁸ Grandgent (1907) p. 120-128

⁷⁹ Grandgent (1907) p. 145-146

⁸⁰ Grandgent (1907) p. 146-147

⁸¹ Grandgent (1907) p. 144

bine de notat cum pronumele au păstrat formele neutre ca să denumească idei nedeterminate.⁸²

Așadar, cum substantivele neutre au dispărut gradat, numărul de cinci declinării s-a redus lent, mai exact au rămas trei. Declinarea a IV-a, plină de sufixul *-us*, complet s-a transformat în declinarea a II-a.⁸³ Transformarea această a început chiar în perioada latinei clasice, când și substantivele din declinarea a V-a, cele cu terminația în *-ies*, s-au mișcat în declinarea I-a. Dar, nu în Iberia, Sardinia, Italia de sud și niște părți ale Galiei, unde s-au mișcat în decl. III-a – ca și cum cuvintele cu o altă terminație din restul Romaniei.⁸⁴

După transformările menționate, decl. I-a a continuat cu resturile declinației clasice (cu excepția unor nume personale cu G sg. *-anis* după modelul grec). Deci, cu eliminarea unui *-m* final, singularul a avut forme egale, și pluralul a fost diferit în limbile care au conservat un *-s* final unde A pl. a obținut rolul nominativului. Pe de altă parte, limbile care au omis acest *-s* au folosit forma nouă *-e* pentru nominativul. Dar, starea în Dacia a fost mai progresivă pentru că forma dativului sg. s-a conservat.⁸⁵ Declinarea a II-a a avut o dezvoltare similară, dar nu cu totul. Fostele cuvinte neutre au lăsat o influență observabilă, pentru că sufixul *-a*, care denumise N pl., a devenit masculinul sg. (*bracchia, botella, fructa*) – mai adesea în Romania de est. Mai o dată, căderea consoanei *-s* aduce diferența dintre două grupuri romanice.⁸⁶

	singular clas.	singular vulg.	plural clas.	plural vulg.
N	<i>lūna</i>	<i>luna</i>	<i>lūnae</i>	<i>lune/lunas</i>
G	<i>lūnae</i>		<i>lūnārum</i>	
D	<i>lūnae</i>	<i>lune (Dacia)</i>	<i>lūnīs</i>	
A	<i>lūnam</i>	<i>luna</i>	<i>lūnās</i>	<i>luna(s)</i>
V	<i>lūna</i>		<i>lūnae</i>	
Ab	<i>lūnā</i>		<i>lūnīs</i>	

Tabel 1. Declinarea I-a din latina clasică și cea vulgară^{87,88}

⁸² Grandgent (1907) p. 146

⁸³ Grandgent (1907) p. 148

⁶² Grandgent (1907) p. 148

⁸⁵ Grandgent (1907) p. 150-151

⁸⁶ Grandgent (1907) p. 151-152

⁸⁷ <https://en.wiktionary.org/wiki/luna#Latin>

⁸⁸ Grandgent (1907) p. 151

	singular clas.	singular vulg.	plural clas.	plural vulg.
N	annus	annu(s)	annī	anni
G	annī		annōrum	
D	annō		annīs	
A	annum	annu/o	annōs	anno(s)
V	anne	anne	annī	
Ab	annō		annīs	

Tabel 2. Declinarea a II-a din latina clasică și cea vulgară^{89,90}

Situația cu decl. a III-a e cam complicată, pentru că ea a fost un compendiu al substantivelor cu sufixe diferite. Deci, știind nesiguranța vorbitorilor cu pronunțarea diferită dintre $-\bar{i}$ și $-e$, ablativul sg. în limba clasică s-a schimbat, unde $-e$ a prevalat, ca și cum a fost cazul cu A. pl. în perioada clasică și vulgară, unde încă o dată sufixul cu un $-e$, acum $-\bar{e}s$, a prevalat.⁹¹ Dar, în N sg. starea fonologică s-a inversat. Sufixul $-is$ a fost păstrat, și $-\bar{e}s$ a căzut. Mai ales, în latina clasică, substantivele neparisilabice (cele care n-au avut un număr al silabelor egal dintre N și G) cu un accent fix în paradigmă au folosit nominativul după cazuri oblice (*saeps* > *saepes*, *stips* > *stipes*), ceea ce s-a continuat în vulgară și pentru declinarea substantivelor neparisilabice cu un accent mobil (*excellens* > *excellente*), cu excepția numelor personale, fiind adesea folosite în N și V (dar neincluzind acele care se termină în $-ans/-ens$).⁹² Și, e foarte important de notat posibilitatea că aproape toate limbi romanice (în afără spaniolei) au luat prin analogie sufixul $-i$ pentru N pl. din decl. a II-a. Iar, cuvintele care au fost neutre în limba clasică, terminate cu $-n/-s$, ele n-au schimbat N/A sg., dar pentru pluralul masculinului al acestor cazuri au luat terminația cu $-s$ (*nōmen* > *nōmes*, *corpus* > *corpes*), doar în limbile romanice vestice, în timp ce cele estice au păstrat foste sufixe, în cele mai multe ori $-ora$ (it. *corpora*, rom. *timpuri*).⁹³ Și, fostele substantive neutre care s-au terminat cu $-r$ au refăcut N/A pl. în $-es$ și A sg. în $-e(m)$ ⁹⁴ (depinzând de grupă).

⁸⁹ <https://en.wiktionary.org/wiki/annus>

⁹⁰ Grandgent (1907) p. 152

⁹¹ Grandgent (1907) p. 152-153

⁹² Grandgent (1907) p. 153-154

⁹³ Grandgent (1907) p. 154-155

⁹⁴ Grandgent (1907) p. 154-155

4. Perioadele istoriei limbii române

Până acum am deja explicat cât e de greu să poziționăm o limbă într-un moment exact în istorie. Iar, pe de altă parte, se poate presupune că perioadă coexistenței a populației autohtone cu cei veniți înseamnă începutul formării limbii române dintr-un substrat dac și dintr-un superstrat roman.

Faptul că nu există multe resturi din această perioadă nu e ajutătoare, dar există câteva dovezi care arată existența unui popor roman sau vlah (unde și limba acestui popor e menționată),⁹⁵ înainte de primul atestat propriu al românei – Scrisoarea lui Neacșu din 1521, cel mai vechi document al limbii române unde un boiar îi scrie primarului al Brașovului că vine armata otomană în Transilvania.

Dar, în afară de un număr mic de surse ale limbii române înainte de venirea Evului Nou, această lucrare de masterat va urmări periodizarea propusă de Coteanu, care o divide în 3 perioade mari: prima este perioada (traco-)daco-romanică (împărțită în încă 2 părți – din sec. al II-lea până în sec. III/IV, și dintre sec. IV până sec. VI-VII), perioada dintre sec. al VI-VII-lea până sec. al XI/XII-lea, și perioada dacoromână din sec. al XII-lea până acum (cu 3 subperioade – perioada feudalismului, depășirea din sec. XVII-lea, perioada înfloririi a variantei literare din sec. XVIII-lea).⁹⁶

Mai exact, prima perioadă reprezintă de fapt venirea romanilor, viața bilingvă și începutul formării a unei limbi noi – românei. Perioada între secolele VI-VII și IX-XII înseamnă perioada când slavii au venit în Dacia,⁹⁷ unde e foarte importantă influența lor în biserică, și timpul când încep să se stabilească condițiile pentru dezvoltarea dacoromânei din româna comună.⁹⁸ Restul divizării e mai complicat, și începe cu perioada între secolele XIII și XV, perioada cunoscută prin multe lupte și invazii pe teritoriul României și al Moldovei de astăzi (tătarii, turcii, maghiarii). Perioada care o urmărește e pusă din sec. al XVI-lea până la 1640-1650, unde s-a întâmplat o revoluție pentru cultura națională, s-au tradus multe lucrări (de cele mai multe ori religioase) sau s-au scris scrisori și cronică, literatura a crescut, și tiparul a

⁹⁵ Istoria limbii române, Philippide A., 2011, Polirom, București, p. 141-161

⁹⁶ Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860), Coteanu I., 1981, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, p. 57-58

⁹⁷ Istoria limbii române (III) – Limbile slave meridionale, Rosetti A., 1964, Editura Științifică, București, p. 29

⁹⁸ Coteanu (1981) p. 57

fost adesea folosit.⁹⁹ Perioada următoare, de la mijlocul secolului XVII până la 1780, înseamnă perioada până la venirea primei gramatici tipărite: *Elementa linguae daco-romanae sive valahicae*, care a fost scrisă în latină, dar e bine de notat cum înaintea ei au fost scrise și niște gramatici în română.¹⁰⁰ Ultima perioadă care propune Coteanu este până 1860, perioada care include Revoluția de la 1848 – un eveniment important pentru multe limbi europene, dar această lucrare de masterat va descrie și unele trăsături morfologice legate cu substantivul român pentru care e probabil că au avut loc după 1860.

4.1. Perioada daco-romanică

Primul moment al evoluției limbii române care propune Coteanu include perioada dintre sec. al II-lea, când Imperiul roman s-a retras din Dacia, și sec. al VII-lea când altele popoare cu limbile lor au început să influențeze limba română de atunci. Așadar, cum am menționat mai sus, începutul limbii române este marcat cu viața bilingvă, unde limba latină a funcționat ca *lingua franca* pentru locuitorii noi veniți din multe alte părți ale Imperiului.¹⁰¹ Și, bineînțeles, perioada această e marcată și cu învățarea limbii latine de către bătrânii și tinerii, fiind limba importantă pentru viața oficială, dar și cotidiană, ceea ce include peste 2 600 de diferite inscripții în latină (monumentele funerare, edificiile publice, livrete militare) din această perioadă descoperite în Dacia.¹⁰² Și, chiar dacă e vorba de o perioadă fără multe surse, Coteanu sugerează 3 schimbări importate din această perioadă care au rezultat cu reorganizarea paradigmatelor: păstrarea neutrelui, păstrarea cazului genitiv-dativ al femininelor și dezvoltarea distincțiilor singularului cu pluralului.¹⁰³

⁹⁹ Coteanu (1981) p. 87-88

¹⁰⁰ Coteanu (1981) p. 96

¹⁰¹ Brâncuși (2005) p. 9

¹⁰² Coteanu (1981) p. 59

¹⁰³ Coteanu (1981) p. 65

4.1.1. Genul neutru în română

Cum am explicat, încă în limba latină a existat tendința să se elimine neutru, care ca gen a inclus obiecte neînsuflețite în opoziție cu cele însuflețite din genul masculin și cel feminin. Dar, în latină au existat și niște cuvinte care reprezentau forțe vii, obținând rolul genului masculin sau feminin (*manus, oculus, ventus*), după ce, cu timpul, acest mod semantic a lăsat alte cuvinte, care au denumit obiecte, să devină masculine sau feminine.¹⁰⁴ Mai ales, formele neutruului în latină au fost inegale doar în singular (*monumentum* decl. a II-a, *cornu* a IV-a), având un același *-a* în plural al toatelor declinării, ceea ce producea confuzii pentru scriitori (cuvintele ca *murmur* sau *lac*, cu origine neutră, au apărut și masculine),¹⁰⁵ desigur și pentru vorbitori, și ceea ce a făcut eliminarea neutruului mai ușoară.

Tendința eliminării neutruului a fost completată în aproape toate limbi romanice, dar nu și în cele estice – italiană și română. Aceste două limbi au conservat desinențele *-a* (*digita*) și *-ora* (*tempora*) pentru formarea pluralurilor colective (*degete, timpuri*).¹⁰⁶ Dar, doar româna a păstrat neutruul ca gen al neînsuflețitelor.¹⁰⁷ Acum, Coteanu sugerează 3 puncte pentru care consideră că au ajutat în păstrarea neutruului: primul e legat cu desinențele descrise mai sus, care au ocupat cuvinte care n-au fost justificate să se schimbe din punct tradițional,¹⁰⁸ și unde, din punct fonologic, aceste desinențe s-au schimbat într-un fel puțin „ciudat” (*a > e, ora > uri*), pentru care Rosetti sugerează procesul schimbării fonologice,¹⁰⁹ ca și cum explică expansiunea acestui *-uri* prin confuzia cu pluralurile feminine (unde desinența *-a* a fost folosită și pentru femininele singulare și pentru neutrele plurale, cum am descris). Punctul al II-lea include cuvintele cu sufixul latin *-mentum* (*juramentum > jurămintă, ligamentum > ligămintă*) sau cuvintele cu *pluralia tantum* cu o terminație similară (*ossamenta > osămintă*), și pentru punctul al III-lea scrie cum punctul semantic a ajutat în păstrarea genului.¹¹⁰

Cum limba latină a omis cuvintele care reprezintă obiecte neînsuflețite din genul neutru, limba română, păstrând acest gen, a făcut un lucru cam opus – ea, de exemplu, a schimbat

¹⁰⁴ Rosetti (1964) p. 111

¹⁰⁵ Coteanu (1981) p. 65

¹⁰⁶ Rosetti (1964) p. 111

¹⁰⁷ Brâncuși (2005) p. 26

¹⁰⁸ Coteanu (1981) p. 66

¹⁰⁹ Rosetti (1964) p.112

¹¹⁰ Coteanu (1964) p. 66

termenele pentru acele lucruri care reprezentau instrumente (*jumentum*).¹¹¹ Deci, prin acest mod, româna a îmbogățit genul neutru și întărit poziția lui în distincția genurilor. Natura genului neutru e foarte importantă, pentru că este o trăsătură foarte specială pentru un gen să fie compus într-un fel din două alte genuri – masculin și feminin. Deci, având formele masculine în singular și cele feminine în plural, neutrul reprezintă un amestec al genurilor foarte rar și deosebit. Această natură, lângă caracteristicile propuse ale lui Coteanu de mai sus – dar din punctul contrar, sugerează conservarea neutrului dintr-o altă sursă. Așadar, fiind un gen neutru compus la fel ca în albaneză, se poate presupune că acest tip deosebit de opoziția numerelor într-un singur gen a venit dintr-o sursă comună (substratul comun). Mai ales, e probabil că păstrarea neutrului a unor substantive latine e legată cu distrugerea continuumului dialectal după venirea slavilor, mai exact, terminarea evoluției comune înseamnă o evoluție diferită pentru restul României unde genul neutru slăbea (și probabil n-a dispărut înainte de începutul romanității).¹¹² Iarăși, unii consideră venirea slavilor și influența lor asupra românei ca elemente importante în păstrarea genului neutru. Având trei genuri în sens propriu (de exemplu în cr. N sg. m. *čovjek* – „om”, N sg. f. *žena* – „femeie”, N sg. n. *dijete* – „copil”), graiurile slave de atunci au putut să refacă sistemul genurilor. Iar, știind că genul neutru n-a dispărut tot nici în altele limbi romanice (pronumele cu ideii nedefinite), și cum cuvintele neutre din slavă au fost împrumutate în română ca feminine (*sito* > *sită*, *vědro* > *vadră*, alb. *vedrë*),¹¹³ este clar cum slava n-a introdus genul neutru în limba română de atunci, dar e posibil că a ajutat în această păstrare.

Totuși, este important să menționăm o privire cam opusă, unde genul neutru al limbii române e considerat nu ca un al treilea gen, ci ca un ambigen. Mai exact, genul neutru atunci nu reprezintă mai mult decât o formă ambiguă compusă din formele masculine pentru singularul său și cele feminine pentru formele plurale. Pentru această teorie, Maiden propune explicarea sa a sufixelor care fac pluralul neutrului care denumește *genus alternans*.¹¹⁴

Deci, Maiden consideră sufixele *-uri* și *-e* ca feminine, și nu neutre. Mai exact, forma *-uri* (care urmărește pluralele latine imparisilabice, *homo* – *homines*, *soror* – *sorores*, *capus* – *capita*)¹¹⁵ pentru el nu reprezintă o singură formă, ci o divide la *-ur* și *-i*. Prin acest mod, *-ur*

¹¹¹ Rosetti (1964) p. 111

¹¹² Grandgent (1907) p. 146

¹¹³ Brâncuși (2005) p. 47

¹¹⁴ Morfologia flexionară a pluralului românesc și așa-zisul „neutru” în limba română și în graiurile românești – Lucrările de al cincilea simpozion internațional de lingvistică, Maiden M., Academia Română – Institutul de lingvistică „Jorgu Iordan – Al. Rosetti, 2013, București, p. 35

¹¹⁵ Ambiguity in Romanian Word-structure. The Structure of Plurals in ...uri, Maiden M., p. 2

e considerat ca un rezultat al analogiei, considerând cum această desinența s-a încadrat în adjective noi (forma veche *fag* – pl. *faguri* care a refăcut singularul *fagure*, ca și *ram* – *ramuri* > sg. *ramură*, *strug* > *struguri* > sg. *strugure*, etc.).¹¹⁶ Pe de altă parte, desinența *-i* ar prezenta forma feminină pentru plural (unde notează și expansiunea de astăzi a acestei desinențe în formarea pluralului feminin *carne* – *cărnuri*),¹¹⁷ după un model care e prezent în schimbarea formelor plurale feminine de la *-e* la *-i* (*roată* – forma veche: *roate* > *roți*, *coadă* – *coade* > *cozi*, etc.),¹¹⁸ în ciuda faptului că acest *-i* este folosit și pentru formarea pluralului masculin, cu nota că unele pe această schimbare au rezistat-o (*os* – *oase*, *scaun* – *scaune*).¹¹⁹ Sufixul *-e*, pe de altă parte, nu ar reprezenta o analogie cu genul feminin, dar el evidențiază că și acest sufix îl face (*braț* - *brațe*, *corn* – *coarne*).¹²⁰ Așadar, considerând genul neutru ca un gen mixt, cu formele pluralului neregulate *-e* și *-(ur)i* (în sens că nu există multe reguli pentru a alege forma potrivită), dar considerate feminine, și formele pentru singular exclusiv masculine,¹²¹ el confirmă că e vorba de un ambigen, chiar dacă admite că multe neutrele românești urmăresc neutrele latine.¹²²

Și, chiar dacă de cele mai multe ori substantivele neutre reprezintă obiecte inanimate, există câteva excepții care arată cum nu e un gen atât de deosebit (*animal*, *dobitoc*, *popor*),¹²³ dar toate argumente împreună nu înseamnă că genul neutru nu poate exista ca o formă morfologică proprie, ca și din punctul semantic.

4.1.2. Declinarea în limbă veche

Până acum am explicat cum s-a redus numărul declinărilor în latina vulgară, ceea ce a rezultat cu 3 categorii noi de declinare: categoria I (sg. *-a*, pl. *-e*, *-as*, feminine), categoria a II-a (sg. *-u*, pl. *-i*, *-a*, *-ora*, masculine și neutre) și categoria a III-a (sg. *-e*, pl. *-i*, *-es*, *-a*).¹²⁴

¹¹⁶ Maiden, p. 6

¹¹⁷ Maiden, p. 8

¹¹⁸ Maiden, p. 7

¹¹⁹ Maiden (2013) p. 37

¹²⁰ Maiden, p. 4-5

¹²¹ Maiden (2013) p. 39

¹²² Maiden (2013) p. 33

¹²³ Morfologia limbii române actuale, Silvestru E., România de mâine, 2007, București, p. 29

¹²⁴ Rosetti (1964) p. 115

Prima categorie, bineînțeles, a inclus multe cuvinte feminine și câteva masculine terminate în *-a* moștenite din decl. I latină, pluralele neutre în *-a* (*folia* > *foaie*, *viridia* > *varză*), numele fructelor luate din genul neutru (*persicum* > *persica* > *piersică*, *prunum* > *pruna* > *prună*) ca și unele cuvinte din decl. a III-a (*glans*, *glandis* > *glanda* > *ghindă*, sau deminutivele cuvintelor *auris* și *unguis* care au devenit *ureche* și *unghie*)¹²⁵ a IV-a (*socrus* > *soacră*) și a V-a (*facies* > *facia* > *față*). Dar, există și niște cuvinte care au ieșit din această declinare. De exemplu, unele au trecut la decl. a II-a (*tilia* > *tei*, *palea* > *pai*), altele la decl. a III-a (gr. *charta* > *carte*, *vespa* > *viespe*), cu presupunerea că e vorba de o analogie semantică sau o schimbare fonetică așteptată (pentru *a* > *e*) după modelul *auricula* > *ureche*, unde un *-ă* e precedat de o vocală anterioară, ceea ce se vede în forme dialectale (N sg.: *ușe*, *tuse*, *țigare*), unde consoanele, înainte de vocală finală, sunt muiate (în acelaș mod ca și vocalele interioare).¹²⁶

Din punctul declinării, este clar cum N și A singularului au fost confundate într-o singură formă care urmează forma latină (*a* > *ă*). Dar, pe de altă parte, rămâne întrebarea formei pentru cazul G/D, dacă s-a păstrat din limba latină sau a fost o inovație morfologică mai târzie. Așadar, există opinia lui Philippide, pe care unii au urmărit-o, că forma *-ei* pentru G/D în română e de fapt rezultatul contopirii formei nominative cu pronumele enclitică (*casa* + *ei* > *casei*), ceea ce exista până la sec. al XIV-a,¹²⁷ dar, cum sugerează Rosetti, referindu-se la cercetările lui Densusianu, trebuie să se noteze modelul fonologic prin care au trecut niște cuvinte care arată cum și când un *-ă* se transformează într-un *-e*, și, nefiind refăcut de o conexiune a substantivului cu pronume, propune acest *-ei* ca rezultatul formei latine pentru G și D *-ae* (citită /aj/ în pronunțarea tradițională).¹²⁸ În plus, Rosetti adaugă și forma de genitiv păstrată și astăzi în română – *luni* < *lunis diem*.¹²⁹

În afară de terminație *-ă*, există și niște cuvinte moștenite din latină care se termină în *-a*, mai exact cuvintele cărora sufixul *-ella* s-a redus la *-ua* și apoi la *-a* (*stella* > *stea*, *novella* > *nua*), unde acest *-a* este accentuat, ceea ce este explicat prin analogie a modelului după care s-au transformat cuvintele terminate în *-ba* și *-va* (*zaba* > *za*, *bava/baba* > *bale* – care e *pluralia tantum*).¹³⁰ În plus, pluralul acestor cuvinte este *-le*, pentru care este foarte probabil

¹²⁵ Brâncuși (2005) p. 27

¹²⁶ Philippide (2011) p. 409-410

¹²⁷ Philippide (2011) p. 408-409

¹²⁸ Rosetti (1964) p. 116

¹²⁹ Rosetti (1964) p. 116

¹³⁰ Philippide (2011) p. 411

că e vorbă de analogie cu formele articolului hotărât din decl. a II-a pentru cuvinte care se termină la fel (*câine* > *câinele*).

Declinarea a II-a s-a îmbogățit la fel ca și decl. I, și, în afară de cuvinte masculine și neutre care se termină în *-u* (din forma lat. *-us* și căderea finalului *-s*), ea a primit cuvintele din decl. a IV-a, neutrele din decl. a III-a și femininele din decl. a II-a. Mai ales, e important de menționat că frecvența terminației în *-us* s-a răspândit și la toate cuvinte cu forma *-er* (*aper*, Ac. *aprum* > *aprus* "vier").¹³¹ Mai ales, declinarea a II-a a inclus și diminutivele cuvintelor din alte declinări (*genu* > *genuculum* > *genunchiu*, pl. *renes* > *renunculus* > *rinichi*).¹³² Cuvintele acestea fac astăzi parte în categoria a II-a a declinării, adică singularul lor este *-u*. Dar, acest *-u* nu s-a păstrat în afară de cuvinte unde secvența *muta cum liquida* e înlocuită înainte de ele (*codru*) sau după vocalele sonante (*bou*).¹³³

Pe de altă parte, există și niște cuvinte care au ieșit din această declinare. Este clar cum printre ele avem multe neutrele care au devenit femininele din decl. I prin mijlocirea pluralului (*damnum* > *daună*, *ostium* > *ușă*), dar avem și masculinele care au trecut în această declinare (*alveus* > *albie*, *radius* > *rază*). În plus, este bine de notat că niște cuvinte masculine au trecut și la decl. a III-a (*gener* > *ginere*).¹³⁴

Din punctul declinării, din nou există rămășițele declinării latine într-o zi de săptămână – *miercuri*, care provine din G. sg. *miercuri diem*.¹³⁵ Dar, întrebarea vocativului singular în această declinare reprezintă o problemă mai complicată. Deci, având două desinențe pentru V sg. în română, una mai puțin frecventă *-e* (*dumnezeu* < *domine deus*,¹³⁶ *doamne*, *băiete*, *moșnege*)¹³⁷, și una frecventă *-ule* (*omule*, *prietenule*), avem și două opinii diferite: una că este vorbă de moștenirea latină, și alta că este vorbă de o împrumutare din slavă. Mai exact, există un curent care consideră că influența slavă, cel mai probabil bulgară, a rezultat cu aceleași termene în română, unde limba slavă formează V sg. cu *-e* (*vlbče*, *otbče*, *kbnęže*),¹³⁸ dar și cu *-le* pentru adresarea numelor de persoane (bulg. *libe* – *libele*,¹³⁹ iar și pentru substantivele feminine *goro* – *gorole*, *sestro* – *sestrole*, unde acest *-o* a rămas în română),¹⁴⁰

¹³¹ Rosetti (1964) p. 116

¹³² Brâncuși (2005) p. 27

¹³³ Philippide (2011) p. 412

¹³⁴ Philippide (2011) p. 414

¹³⁵ Rosetti (1964) p. 117

¹³⁶ Rosetti (1964) p. 117

¹³⁷ Philippide (2011) p. 414

¹³⁸ Rosetti (III) p. 51

¹³⁹ Istoria limbii române (I) – Originile, Densusianu O., 1961, Editura științifică, București, p. 163

¹⁴⁰ Rosetti III (1964), p. 52

ceea ce ei consideră că poate corespunde vocativului din română *-ule*. Dar, știind cum sufixul *-e* pentru vocativul e prezent și în alte limbi indo-europene (lat. *lupe*, gr. ant. *λύκε*, san. *vřka*, lit. *vil̃ke*, cr. *vuče*), nu se pare probabil că româna a adoptat acest sufix din slavă, chiar dacă a fost pentru genul feminin (ceea ce vom menționa mai târziu), ci că pur și simplu l-a moștenit din latină, ceea ce mai bine arată faptul că sufixul *-e* nu e prezent astăzi în limbă ca și cum a fost în limba mai veche¹⁴¹ (exemplele chiar din sec. al XVI-lea arată *nepoate*, *băiate*, *cumnate*, etc.).¹⁴² Mai ales, sufixul *-(u)le* poate fi explicat prin această păstrare mai ușor decât prin împrumutare, dacă ne amintim cum acest *-le* în bulgară e folosit și pentru formele masculine și pentru cele feminine, ca și cum formele cu *-e* sunt singurele cunoscute macedoromânei și istroromânei,¹⁴³ e bine de propus formula *-ul + -e*, unde se contopește articolul (despre care va fi vorba în curând) cu sufixul veche, adică *om + -ul > omul + -e > omule*.

Categoria a III-a, ca și decl. a III-a în latina clasică și cea vulgară, după schimbările și reducățiile deja menționate, a fost foarte bogată cu forme diferite pentru a declina substantive, având, după Philippide, 3 forme pentru singular (*-e*, *-u*, *-ua*) și un număr identic pentru plural (*-i*, *-e*, *-uri*).¹⁴⁴ Fiind foarte complicată de explicat cu numeroase diferite rezultate ale schimbărilor morfologice, această lucrare de masterat va descrie ceea ce este tipic pentru această declinare în mod scurt.

Deci, putem explica formele pentru singularul acestei categorii. Prima formă, *-e*, poate proveni din câteva cazuri (N/G/V sg. *canis*, D sg. *canī*, A sg. *canem*, Ab sg. *cane* – unde fiecare formă, prin schimbările fonetice istorice, poate da forma de astăzi *câine*). Chiar dacă forma acuzativului poate suna cea mai similară cu forma română, se poate presupune că sincretismul în genul neutru, N/A/V sg. *mare*, a influențat genul masculin, sau că e doar vorbă de o asimilare a formelor care, cu timp, au devenit identice). Formele cu *-u* urmează substantivele latine care se termină în *-us*, și ele poate provin din câteva cazuri (G/D/A sg. *caput*, *tempus > cap*, *timp*), sau prin transformarea sunetului (N/V sg. *homo > om*),¹⁴⁵ dar, în această grupă Philippide include și cuvântul *bou* (lat. *bos*, *-is*), pentru care Rosetti scrie că de

¹⁴¹ Densusianu (1961) p. 163

¹⁴² Rosetti III (1964) p. 51

¹⁴³ Densusianu (1961) p. 163

¹⁴⁴ Philippide (2011) p. 415

¹⁴⁵ Philippide (2011) p. 415

fapt a trecut la decl. a II-a.¹⁴⁶ Ultima formă reprezintă cuvintele cu sufixul *-ua* (G sg. *nivis*, D sg. *nivī > nea*).¹⁴⁷

Bineînțeles, și această categorie are cuvinte care au trecut la alte declinării, al cărori număr e foarte mare (la decl. I-a *viridia > varză*, *splen > splină*, la decl. a II-a *nepos > nepot*, *sorex > șoarec*),¹⁴⁸ ca și cum avem restul genitivului singular latin în câteva zilele săptămânei (*martis/jovis/veneris diem > marți, joi, vineri*).¹⁴⁹

Mai ales, o formă nelatină apare în această categorie, chiar dacă doar pentru câteva cuvinte legate cu rudenie, unde Rosetti notează forme *tatani*, *mamani*, *barbane*, pentru care respinge ideea că urmăresc forme latine în *-o*, *-onis*, dar evidențiază probabilitatea că e vorba de o influența germanică prezentă și în alte limbi romanice.¹⁵⁰

În plus, este important de notat că în această perioadă a limbii române are loc o tendință, prezentă și în limba latină, să se refacă declinația într-un mod analitic. Așadar, chiar dacă româna a păstrat doar forme pentru G/D singularului feminin și V masculin, construcțiile cu prepoziții, mai ales în exprimarea genitivului și dativului (*a*, *de*, *la*) apar.¹⁵¹ Pe de altă parte, *pe* (atunci *pre*) a apărut dintre secolele VII și X, cum propune Ivănescu,¹⁵² într-o perioadă care denumește perioada limbii române primitive, cu o remarcă unde el pune genitivul cu *de* mai timpuriu decât Coteanu, chiar în perioadă care o consideră meso-dacică.¹⁵³

4.1.3. Opoziția numerelor în daco-romanică

Până acum am menționat cum s-au desfășurat schimbările legate cu moștenirea declinărilor romane, dar fără să explicăm formele plurale, lăsându-le pentru acest capitol. Deci, în latina

¹⁴⁶ Rosetti (1964) p. 117

¹⁴⁷ Philippide (2011) p. 415

¹⁴⁸ Philippide (2011) p. 417-418

¹⁴⁹ Rosetti (1964) p. 117

¹⁵⁰ Rosetti (1964) p. 118

¹⁵¹ Brâncuși (2005) p. 25

¹⁵² Istoria limbii române, Ivănescu G., 1980, Editura Junimea, Iași, p. 338

¹⁵³ Ivănescu (1980) p. 138

vulgară exista o tendință a extinderii pluralului cu *-i*, și încă o tendință unde s-au apropiat formele singulare cu cele feminine (*oaspe* > *oaspet*, după pl. *oaspeți*).¹⁵⁴

Pluralele cu terminația *-i*, bineînțeles, sunt cele mai prezente în categoria a II-a, din divizarea sugerată de către Rosetti (cum am propus mai sus în 4.1.2.), unde acest *-i* a devenit scurt în pronunțare, ceea ce rezultă cu multe alternanțe consonantice (*brad* – *brazi*, *pas* – *pași*, *artist* – *artiști*, *obraz* – *obraji*). Dar, e important de notat cum acest sufix a trecut la o bună parte și la categoria I-a, extindu-se la substantivele feminine,¹⁵⁵ obținând forma pentru G/D sg. egală cu N/A pl (*strātae* > *străzi*, prin analogie cu decl. a III-a, cum sugerează Ivănescu,¹⁵⁶ avem *parte* > *părți*, după forma latină pentru D sg. *parti*, așa cum G/D *casae* a dat *case*),¹⁵⁷ și nu în mod opus, pentru că desinența latină pentru N sg. *-i* nu devine *-i*, ci *-ī*.¹⁵⁸ Mai ales, lângă desinențele *-e* și *-i*, cuvintele din categoria I-a au introdus și desinența *-uri* pentru pluralul ei, luată din decl. a III-a (*marfă* – *marfuri*, *gheață* – *ghețuri*),¹⁵⁹ unde e foarte probabil că formele neutre au păstrat și extins această desinența pentru a se diferența chiar din această categorie. Desinențele *-uri* și *-a*, păstrate de către neutrele, am deja explicat mai sus (vezi 4.1.1.).

Categoria a III-a, de expectat, e cam complicată, unde chiar și desinența *-i* nu e un caz simplu de analogie, cum se poate părea, ci moștenire latină unde desinența *-is* a devenit *-i* prin regulile fonetice, ceea ce Rosetti explică prin faptul că pluralul acestei categorii nu poate să fie moștenit din acuzativ.¹⁶⁰ Mai ales, trebuie să se noteze cum româna păstrează pluralele din formele latine eteroclite (lat. *caput* > *capita*, rom. *cap* > *capete*; lat. *homo* > *homines*, rom. *om* – *oameni*).¹⁶¹

În plus, putem menționa și că limba română a conservat fenomenele lingvistice din latină, anumite *singularia drept plural* și *pluralia tantum*. Primele forme sunt de fapt cuvintele care la singular au forma de plural și cărora româna li a refăcut forme (*fuliginem* > *funingine* > *funingină*, *panticem* > *pîntece* > *pântec*, *Sanctus johannes* > *Sânziene*), și, pe de altă parte, formele care au numai formă de plural, cu o formă refăcută în singular (*nuptiae* > *nunți* > *nuntă*, *Paschae* > *Paști*).¹⁶²

¹⁵⁴ Rosetti (1964) p. 115

¹⁵⁵ Brâncuși (2005) p. 26

¹⁵⁶ Ivănescu (1980) p. 218, 336

¹⁵⁷ Rosetti (1964) p. 118

¹⁵⁸ Philippide (2011) p. 419

¹⁵⁹ Philippide (2011) p. 411

¹⁶⁰ Rosetti (1964) p. 117

¹⁶¹ Brâncuși (2005) p. 26

¹⁶² Rosetti (1964) p. 113

4.2 Perioada dintre secolele VI-VIII și IX-XII

Această perioadă lungă și importantă pentru dezvoltarea limbii române e marcată cu două evenimente mari legate cu starea politică a Daciei de atunci. În primul rând, avem venirea slavilor, probabil în sec. al VII-lea, după care au venit și maghiarii, pecenegii și cumanii – împreună distrugând continuumul romanic, ceea ce a izolat-o pe protoromână. În al doilea rând, în această perioadă se intensifică tendințe de a unifica comunitățile românești.¹⁶³ Deci, fiind singura limbă romanică complet izolată (în afară de sardă), protoromâna a putut să se dezvolte în mod unic, sau cu influențe din vecinătate.

Dar, din punctul morfologiei substantivale, pentru această perioadă Coteanu sugerează doar dezvoltarea articolului hotărât,¹⁶⁴ unde Ivănescu adaugă și apariția articolului genitival,¹⁶⁵ corectându-l pe Coteanu care consideră că articolul s-a dezvoltat din prepoziția latină *ad* (rom. *a*), pentru că Ivănescu notează cum Coteanu urmărește tipul de declinare macedoromân unde articolul definit proclitic nu se declină (*a bărbăților*, *a featălei*, *a feateloru*), chiar dacă admite că există declinarea pentru numele proprii (*al Barac*, *ali Ghena/Ghene*). Deci, explicând că nu se poate deduce articolul genitival dintr-o formă mixtă, el propune contopirea formei latine populare *ad* și a celei clasice sintactice.¹⁶⁶

Bineînțeles, chiar dacă nu e vorba de o derivare dintr-un substantiv, articolul face parte în declinarea substantivului român și este important să-l explicăm. Mai întâi, întrebarea este cum a devenit articol din latină, care n-a folosit acest tip de cuvinte, ca și din care sursă.

Un fapt important al limbii latine este că ordinea cuvintelor în această limbă a fost liberă, adică adjectivul putea să fie așezat înaintea substantivului sau după, chiar dacă regula generală a fost să-l precedeze, unde postpunerea adjectivului a avut un sens afectiv (*longa navis* "corabie lungă", *navis longa* "o corabie din speța celor lungi"), ceea ce a lăsat pronumele *ille*, ca și *ipse*, după substantiv.¹⁶⁷ Mai ales, pronumele demonstrativ latin în limba vulgară a devenit pronumele personal pentru persoana a III-a în limbi romanice (rom. *el*, *it*.

¹⁶³ Coteanu (1961) p. 72-73

¹⁶⁴ Coteanu (1961) p. 80-81

¹⁶⁵ Ivănescu (1980) p. 214-215

¹⁶⁶ Ivănescu (1980) p. 216-217

¹⁶⁷ Istoria limbii române (II) – Limbile balcanice, Rosetti A., 1964, Editura științifică, București, p. 93-94

lui), unde sardă păstrează forma din *ipse*,¹⁶⁸ ca și cum această limbă, lângă unele părți gascone și sarde, folosește derivațiile acestui *ipse* pentru a exprima articol.¹⁶⁹

Formele articolului hotărât sunt luate din formele latine *ille*, *-a*, *-ud*, fără îndoială. Mai exact, resturile declinării au devenit formele pentru declinarea substantivului.

	sing. masc. clas.	sing. masc. vulg.	sing. fem. clas.	sing. fem. vulg.
N	ille	l(u)	illa	a
G	illius	lui	illius	ei
D	illī	lu	illī	ei
A	illum	l(u)	illam	a
Ab	illō		illā	

Tabel 3. Declinarea singularului al pronumelui *ille*, *-a*, *-ud* din lat. clasică și lat. vulgară^{170,171}

Forma pentru N/A sg. *-lu* derivă din forma acuzativă *-illum* (*ille* fiind păstrată cu pronumele personal).¹⁷² Latina vulgară a schimbat forma pentru genitiv și dativ, dându-le forme *illuius* și *illui*, unde forma *illui* a devenit forma pentru G/D *-lui*. Forma *-le*, folosită pentru unele cuvinte masculine (*câine*), care de fapt arată ca cele feminine, a fost obținută prin analogie cu aceste cuvinte. Pe de altă parte, și formele feminine au suferit o schimbare fonetică, unde declinarea s-a apropiat de cea substantivală, ceea ce a rezultat cu forma *illaei/illae* (depinde de autor), datorită sufixului *ei*. Nominativul feminin s-a simplificat din *illa* la *-a* prin legea încă menționată (*stella* > *stea*). În plus, e bine de menționat că Ivănescu adaugă două schimbări legate cu substantivele masculine terminate în *-a*: prima e declinarea acestor substantive prin mod feminin (*tata* – *tatei*) – dar presupune că în această perioadă s-a folosit și modelul masculin (*tată* – *tatăl*), mai exact în Maramureș și macedoromână; și alta e integrarea

¹⁶⁸ Densusianu (1961), p. 101

¹⁶⁹ Densusianu (1961) p. 122

¹⁷⁰ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 99

¹⁷¹ Rosetti (1964) p. 119-120

¹⁷² Ivănescu (1980) p. 133

substantivelor masculine proprii în modelul declinării feminine, unde ele au primit și forma pentru G/D feminin (*Luca – Lucăi*).¹⁷³

	pl. masc. clas.	pl. masc. vulg.	pl. fem. clas.	pl. fem. vulg.
N	illī	i	illae	le
G	illōrum	lor	illārum	lor
D	illīs	lor	illīs	lor
A	illōs	i	illās	le
Ab	illīs		illīs	

Tabel 4. Declinarea pluralului al pronumelui latin *ille, -a, -ud* din lat. clasică și lat. modernă¹⁷⁴¹⁷⁵

Formele pentru plural sunt mai simple, pentru că masculinul are forma cunoscută *-i* derivată din *illi*, și cea feminină *-le* care reprezintă adoptarea formei latine plurale *illae*. Pluralul pentru G/D e și mai simplu, fiind egal pentru ambele grupe, adică acest *-lor* care urmărește forma latină de G pl. *illorum*, care a dat forma **loru* (unde *-u* final a căzut, ca și cu *-lu*). În plus, putem menționa cum Ivănescu construiază aceste forme care numește tonice cu *e* (**ellu, *ella, *elli, *elle*) la începutul pronumelui,¹⁷⁶ dar, fiind o întrebare fonetică, doar o menționăm acum. Bineînțeles, cazul ablativ, ca și în singularul pronumelui, a dispărut din limbă.

Cum am explicat, formele acestea au fost prezente pe ambele părți ale substantivului, ceea ce e bine de presupus că punerea demonstrativului într-o poziție mai afectivă a fost și mai frecventă în vorbirea mai liberă cum a fost varianta vulgară (dar Ivănescu consideră că articolul s-a dezvoltat din forma scurtă înaintea substantivului).¹⁷⁷ Această folosire e prezentă foarte timpuriu, chiar și în *Vulgata*, unde Densusianu o consideră doar ca o reproducere prea

¹⁷³ Ivănescu (1980) p. 337

¹⁷⁴ Gortan, Gorski, Pauš (2007) p. 99

¹⁷⁵ Rosetti (1964) 119-120

¹⁷⁶ Ivănescu (1980) p. 134

¹⁷⁷ Ivănescu (1980) p. 219

fidelă limbii greci, dar doar în aceste cazuri, pentru că apoi confirmă întrebuințarea formelor *ille* și *ipse* pentru rola articolului, care le pune pe sfârșitul perioadei latinei vulgare.¹⁷⁸

Înainte să explicăm folosirea articolului, e bine de menționat prezența românei în uniunea lingvistică balcanică, grupa limbilor care include greacă, bulgară, macedoneană, albaneză, română și unele graiuri ale sârbei (mai exact dialectul torlak). Aceste limbi sunt înrudite, dar criteriul pentru unitatea lor sunt influențele care reprezintă rezultatele contactelor intensive pe un teritoriu comun (de exemplu: vocala neutrală ə, postpunerea articolului, comparația analitică a adjectivelor, sincretismul cazurilor, căderea infinitivului, etc.).¹⁷⁹

Știind când aproximativ s-a început cu folosirea articolului, rămâne întrebarea de ce româna a păstrat-o ca forma postpusă substantivului. Mai întâi, urmărind explicarea lui Rosetti, e foarte important de notat că, în vecinătate, există mai două limbi cu acest tip de declinare – albaneză și bulgară¹⁸⁰ (macedoneană e, ca și în mai multe alte ori, omisă, probabil fiind atunci considerată ca un dialect al bulgarei, dar are un sistem similar al declinării). Deci, construcția română are formula sub. + art. encl. + adj., unde sintagma română *omul bun* are echivalente sintactice în alb. *njeriu i dijshëm* "omul înțelept", *bolen konь – bolnijat konь* „cal bolnav – bolnavul cal”,¹⁸¹ împreună având sistemele cam egale pentru a face determinarea substantivului.

Acum este clar că aceste forme sunt egale, sau doar arată așa, dar trebuie să mergem mai adânc în natură a fiecărei limbi ca să descoperim sursele acestor sisteme. Așadar, există opinii că postpunerea articolului în limba română a fost introdusă de către slavii, mai ales din bulgară, cum scrie mai sus. Dar, chiar dacă această posibilitate se pare plauzibilă, este în exact mod posibilă și cea opusă. De fapt, e probabil și mai mult posibilă, știind cum româna, ca o limba romanică, în cele mai multe ori conservă punerea adjectivului după substantiv în sintagme. Limba bulgară, ca o limba slavă, nu cunoaște acest tip de așezare. Deci, fiind presupus substantivului, adjectivul bulgar nu poate explica declinarea postpusă. Dar, se presupune că s-a dezvoltat prin regulile pronumelui demonstrativ enclitic indo-european, prezent și în slava comună,¹⁸² (dacă renunțăm posibilitatea influenței limbii române), care e vizibil și astăzi, în afară de bulgară, în câteva dialecte rusești *bosъ + ji > bosъjъ* „cel cu

¹⁷⁸ Densusianu (1961) p. 122

¹⁷⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Balkan_sprachbund#Features

¹⁸⁰ Rosetti (II) (1964) p. 93

¹⁸¹ Rosetti (II) (1964) p. 93

¹⁸² Rosetti (II) (1964) p. 93

picioarele goale” sau în niște reminiscențe ale limbii vechi (cr. *zim-us*, sl. *leto-s*, rus. *vesn-us*).¹⁸³

Punerea unui adjectiv după un substantiv nu înseamnă mult, știind că și alte limbi romanice fac așa (it. *un cavallo bianco*, sp. *un caballo blanco*, fr. *un cheval blanc* – „un cal alb”), după ce n-au dezvoltat postpunerea articolului. Și, chiar dacă dezvoltarea izolată a limbii române poate explica de ce au dezvoltat acest tip de declinare, trebuie să observăm similitudinea menționată cu albaneză. Deci, faptul că adjectivul stă după un substantiv e important, dar nu atât de mult cum este ideea că articolul proclitic al adjectivului s-a contopit cu substantivul precedent prin vorbire (cum sugerează Rosetti: *homo ille-bonus* > *homo-ille bonus* > *omul bun*),¹⁸⁴ știind că albaneză în perioada influenței latine posedă articolul postpus.¹⁸⁵ Neconcentrându-ne la similaritatea cu albaneză, putem menționa trei criterii ai lui Rosetti pentru sistemul declinării pe care îl avem și astăzi dezvoltat din mutarea articolului de la începutul adjectivului la sfârșitul substantivului (rola proclitică devenind enclitică). Primul motiv important este regula care pune un articol proclitic când un adjectiv e separat de substantiv care determină (*duhul domnului cel sfânt*). Criteriul al II-ea este faptul că un substantiv precedat rămâne nearticulat până când nu este urmat de un adjectiv (*pe scaun*, dar *pe scaunul cel mare*), și ultimul criteriu e similar și explică cum se determină adjectivele care determină același substantiv (*codul civil și cel penal*), după ce notează cum lucrurile egale s-au petrecut în albaneză.¹⁸⁶

Pe urmă, putem relua că aceste similarități dintre română și albaneză semnifică o sursă comună, probabil mai veche decât romanii și desigur slavii, care face o dezvoltare diferită de limbi romanice pentru limba română, și că similaritățile cu bulgară sunt legate ori cu influența română ori cu dezvoltarea independentă, și că nu e vorba de influența slavă în română sau albaneză.

¹⁸³ Rosetti (II) (1964) p. 95-96

¹⁸⁴ Rosetti (II) (1964) p. 94

¹⁸⁵ Brâncuși (2005) p. 47

¹⁸⁶ Rosetti (II) (1964) p. 94-95

În plus, putem menționa și că articolul nehotărât s-a dezvoltat din declinarea numărului înainte de un substantiv – care e prezent în toatele limbi romanice, pentru care Rosetti scrie că a fost prezent chiar și în latina arhaică, dar că a fost întrebuințat în limba târzie.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Rosetti (1964) p. 153

5. Limba română după sec. al XII-a

Până acum am explicat, de cele mai multe ori, schimbările și trăsăturile românei care s-au întâmplat într-o perioadă unde nu avem multe dovezi – dar, cum scriam mai sus, unde putem presupune că s-au dezvoltat atunci. Deci, neavând multe surse, nu putem preciza mult și urmărim cronologia lui Coteanu, fără un interes mare pentru cronologia corectă fără date potrivite. Mai exact, interesul acestei lucrări de masterat nu e să intre în detalii temporale ale perioadei fără multe surse, și putem continua cu analiza evoluției substantivului român în perioadele care ne oferă mai multe date.

5.1. Româna între secolele XIII și XV

Perioada Evului Mediu Târziu înseamnă un timp greu pentru țările românești de atunci. Toată Peninsula Balcanică a devenit o pradă a otomanilor, care au venit pe malul Dunării. La est, un alt pericol a existat – cel tătaresc, ca și cum la nord și la vest exista o altă variantă a amenințării, unde maghiarii și polonezii au avut pretenzii politice în Țara Românească și Moldova. Mai ales, influența slavă e foarte prezentă în limbă, fiind folosită în biserică, dar și tradusă (folosită cu alfabetul chirilic). Dar, limba română se dezvoltă liberă și evoluează.¹⁸⁸

Această perioadă, deci, nu oferă multe inovații noi pentru dezvoltarea substantivului român, dar e mai bine marcată cu continuarea schimbărilor pe care le am menționat. De asemenea, și această perioadă nu e prea bogată cu surse ale limbii române, dar ne arată câteva exemple care putem menționa.¹⁸⁹

Sursele pentru româna de atunci vin mai exact din slavă și latină, unde avem doar câteva cuvinte din sec. al XIII-lea ca porecle (*baci*) și 12 în sec. următor – dar numărul lor crește până la aproximativ 400 în sec. al XV-lea.¹⁹⁰ Ceea ce a rămas de atunci arată că substantivele

¹⁸⁸ Coteanu (1981) p. 82-83

¹⁸⁹ Coteanu (1981) p. 85-86

¹⁹⁰ Coteanu (1981) p. 85

masculine au pluralul în *-i* peste tot (*boieri, moldoveni, Urși, etc.*),¹⁹¹ unde s-a stabilit diferența fonologică dintre *-i* șoptit de la plural și cel *-ii* hotărât (formele *draci, robi, sfinți* există în aceleași timp cu *frații, moșii, vlădicii*).¹⁹² Substantivele feminine, pe de altă parte, au pluralul în *-i* (*Arsuri, falcii, livedzi*) sau *-e* (*bîrfe, Fînzînițe, scule*), și cele neutre au pluralul în *-e* sau *-ure* (*cornele/coarnele, izvoarele/izvoarele, vîrtoape, coșure*).¹⁹³ Mai ales, secolele XV și XVI arată perioada schimbării unor plurale feminine, unde niște substantive feminine cu pluralul în *-i* sau *-uri* prin analogie cu alte substantive feminine au schimbat vocala radicală într-o *-ă* (deci, formele foste plurale *carți, parți, cetași* au devenit *cărți, părți, cetăți*).¹⁹⁴

În plus, e bine de menționat că formele articolului hotărât din această perioadă sunt: *-lu* și *-l'i* (pentru singularul și pluralul masculin), și formele *-a* și *-le* (pentru formele feminine), unde e foarte clar cum au fost folosite pentru cel neutru.¹⁹⁵

5.2. Româna din secolul XVI și până la mijlocul secolului XVII

Această perioadă reprezintă o epocă foarte bogată pentru românii și limba lor, unde perioada începe chiar cu primele scrieri în limba română care apar atunci; prima este și cea mai cunoscută – Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung din 1521. În afară de scrisoarea faimoasă, bineînțeles, apar și diferite documente sau acte, dar e mai important că se traduc diferite lucrări religioase, legende apocrife, prime pravile, dar și că se tipar cronici, catehisme, psaltiri, cazanii, liturghiere și părțile Vechiului Testament, de cele mai multe ori de către luteranii. Așadar, este perioada cunoscută după *Alexandria, Floarea darurilor, Noul testament* din Alba Iulia și alte, ca și după numele Coresi, Costin, Ureche, Simeon Ștefan și altele. Mai ales, trebuie să se menționeze cum cărturarii de atunci constată că toate părțile locuite de români vorbesc

¹⁹¹ Coteanu (1981) p. 85

¹⁹² Coteanu (1981) p. 83-84

¹⁹³ Coteanu (1981) p. 85-86

¹⁹⁴ Ivănescu (1980) p. 408

¹⁹⁵ Coteanu (1981) p. 86

aceeași limbă, dar cu nota că lipsește unitatea limbii în același mod cum a lipsit și unitatea poporului român.¹⁹⁶

Din punctul cultural, o problemă reprezintă folosirea alfabetului chirilic, pentru că nu corespunde complet cu fonemele române, ceea ce se vede prin scrierea unui *-u* final, care diferă, chiar dacă e vorba de doar un *-u* etimologic (*bărbatu, calu, domnu*). Mai exact, știind cum *-u* final apare scris cu foneme mai „slabe” pe sfârșitul cuvântului (variantele *aur-aurb-aurb, fecior-feciorb-feciorb*) putem presupune că el n-a fost pronunțat ca o vocală proprie.¹⁹⁷ Mai ales, textele din sec. al XVI-lea arată cum unele substantive astăzi masculine au fost neutre atunci (*genunkiū – genu(n)ki(e)le, obraz – obraze, umăr – umere*).¹⁹⁸

Din punctul morfologic, există câteva fenomene noi: se extinde desinența *-e* pentru pluralul feminin (*besearece, talpe, etc.*) în timp ce se extinde *-i* pentru substantivele feminine care se termină în *-ă* (*scări*), cuvintele din decl. a IV-a latină apar feminine (*socrus > soacră*) sau cu varietăți (*norus > noră, nor/noru*).¹⁹⁹ Și substantivele masculine au avut niște schimbări, vocativul *oame* pentru *om* apare frecvent,²⁰⁰ există formele foarte diferite pentru cazul G/D al substantivului *tată* (*tătânrihui, tătanelui, tătărelui, tătânului, în afară de tatălui*),²⁰¹ pluralul este redat fără articol (*bărbați, frați*, unde formele articulate apar rar: *frații, bogații*, unde desinența *-lor* apare mai des: *fraților, blăstemaților*).²⁰² În limbă de atunci apare și V pl. articulat pentru femininele (*slușile, slușilor*).²⁰³ În plus, e bine de notat că Rosetti pentru această perioadă menține folosirea prepozițiilor *de/a/pre* pentru exprimarea cazurilor G/D/A (*casa de domnul, dzi de dzi, bună sănătate și pațe dumitale și a totă cetățē Bistriții, pre Dunăre în sus*).²⁰⁴

Pe urmă, putem nota o trăsătură foarte interesantă, legată cu arciolul hotărât, care apărea în sec. al XVI-ea (dar Rosetti oferă și exemplele mai recente din sec. XV: Stoicăi, Marenî, Cobăliei, etc.),²⁰⁵ unde formele pentru cazul G/D al substantivelor feminine au fost folosite ca

¹⁹⁶ Coteanu (1981) p. 87-89

¹⁹⁷ Coteanu (1981) p. 89-90

¹⁹⁸ Istoria limbii române, (IV) Româna comună, (V) Limbile vecine, (VI) Istoria limbii române din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea, Rosetti A., 1966, Editura Științifică, București, p. 265-266

¹⁹⁹ Rosetti (II) p. 119

²⁰⁰ Rosetti (III) p. 51

²⁰¹ Rosetti (1966) p. 266

²⁰² Rosetti (1966) p. 267

²⁰³ Rosetti (1966) p. 268

²⁰⁴ Rosetti (1966) p. 269-270

²⁰⁵ Rosetti (1966) p. 180

și cum le facem astăzi pentru numele proprii masculine (*ei Tamarъ* pentru *Tamarei*, *ii Marie* pentru *Mariiei*),²⁰⁶ dar n-au fost foarte frecvente.

5.3. Română de la mijlocul secolului XVII până la 1780

Și în această perioadă se continuă creșterea culturală în țările românești de atunci. Un eveniment foarte important îl reprezintă tipărirea Bibliei în întregime, cu care au venit și diferite alte lucrări literare legate cu religie (*Psaltirea în versuri*, *Viețile și petrecerea sfinților*). De asemenea, se compun cronicile (Miron Costin, Ion Neculce), apare și *Istorie a Țării Rumânești* (Constantin Cantacuzino), cu multe lucrări apare și Dimitrie Cantemir, ca și multe gramatici din sec. al XVIII (*Gramatica românească*, *Gramatica moldovenească*), unde *Elemena linguae daco-romanae sive valahicae* din 1780, redactată de către Samuil Micu și Gheorghe Șincai, reprezintă sfârșitul perioadei.²⁰⁷

Aici nu avem mult de explicat. Pe scurt, putem menționa că pluralul unor substantive feminine este încă în *-e* (*minune*, *obeade*, *sarcine*), dar că se întărește subclasa substantivelor feminine, împrumutate din turcă sau neogreacă, care se termină cu *-a* accentuat și al căror pluralul este *-ele/-ale* (*cafea – cafele*, *sardea – sardele*). Mai ales, la Cantemir apar și niște substantive feminine fără alternanță (*gaura – gauri*).²⁰⁸

5.4. Româna de la 1780 la 1860

Ultima perioadă pe care o reprezintă Coteanu este marcată cu multe caracteristici culturale. Apare Școala Ardeleană, apar multe curiere și reviste în limba română (*Curierul românesc*, *Curierul de ambe sexe*, *Organul luminării*), crește literatura română (Rădulescu, Conachi,

²⁰⁶ Coteanu (1981) p. 92

²⁰⁷ Coteanu (1981) p. 96

²⁰⁸ Coteanu (1981) p. 100

Bălcescu, Kogălniceanu, Alecsandri și mai mulți...), ca și cum ideea unei nații unite vine din vestul Europei în România, ceea ce aduce reromanizarea și multe neolatinisme în limbă.²⁰⁹

Substantivul român în această perioadă, fiind mai mult atestat decât în altele perioade, oferă și câteva inovații de atunci. Deci, fiind o limbă mai atestată, româna are și dovezile formelor populare care apăreau atunci (singularele *livade, marmore, peștere, soarte*; sau *crimen, provință, statuă*), formele de fapt mai legate cu pronunțările cuvintelor străine. Mai ales, apar și multe dublete de gen (*comit – cometă, compres – compresă, metod – metodă, rol – rolă*), ca și unele care se diferențiază prin înțeles (*centruri – centri, pași – pașuri*), unde putem face mai o legătură cu limbile străine. Pe de altă parte, declinarea substantivelor feminine are diferite forme pentru G/D singularului, pentru că limba scrisă arată formele așteptate (*caprei, floarei, vulpei, limbei*) – cu răspândirea largă în a două parte a secolului XIX, în timp ce vorbirea populară, mai cu seamă în Muntenia, are forma *-i* (*băi, cărți, țări*, și nu *băii, cărții, țării*), ca un model după care substantivele în *-ca* și *-ga* au produs formele cu acest *-i* (*slugăi, fricăi, taicăi*).²¹⁰

²⁰⁹ Coteanu (1981) p. 103-106

²¹⁰ Coteanu (1981) p. 110-111

6. Limba română după 1860 și până la astăzi

Perioada după 1860 reprezintă evenimentele mari pentru România modernă. În primul rând, în 1859 A. I. Cuza a fost ales domn al Țării Românești și al Moldovei, ceea ce a introdus uniunea formală a acestei doi părți – de fapt în 1862. În afara României, în 1877 a început Războiul Ruso-Turc, după care, în 1878, foștii suverani ai otomanilor au decarat independență – incluzind România. Devenind Regatul, România a continuat independentă și cu tendințele pentru a unifica toate părți românești, tendința prezentă și în multe alte țări. Și, ca multe țări din lume, România a intrat în Primul Război Mondial de partea Antantei. Sfârșitul Războiului a însemnat o victorie mare pentru românii, pentru că Transilvania, Bucovina și Basarabia s-au unificat cu restul Țării Românești în 1918 – anul întemeierii al României Mari. Dar, pacele și România unită au durat până la venirea unui război nou, mai exact Al Doilea Război Mondial, în care a intrat în 1940 după pierderea teritoriei sale de către germanii și sovietii, ceea ce a rezultat, după Războiul, cu includerea Moldovei de est în URSS ca RSS Moldovenească. Dar, altele teritorii căzute au fost incluse în România postbelică, care în 1947 a fost proclamată Republica Populară Română, unde conducătorul cel mai faimos, Nicolae Ceaușescu, a devenit președintele Partidului în 1965, și șeful Statului în 1967. Perioada această, azi considerată foarte negativă, a avut un sfârșit rău, dar util pentru cei care au cerut schimbări și un sistem nou (ceea ce s-a întâmplat și în restul Europei). Așadar, România a renunțat la socialism și a fost introdusă într-o lume mai „liberă”, după ce a aderat la NATO în 2004 și la UE în 2007. Desigur, acest secol și jumătate înseamnă multe evenimente importante pentru românii, dar include și niște schimbări legate cu limbă.²¹¹

6.1. Substantivul român în limba modernă

În limba română, substantivul e o parte de vorbire flexibilă și o clasă lexico-gramaticală deschisă, adică se poate reface și extinde, și reprezintă cam 50% cuvintelor, fiind cea mai folosită parte de vorbire (alături de verb). Din punctul morfologic, reprezintă gen fix și

²¹¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_Rom%C3%A2niei

flexiune în raport cu numărul, din punctul sintactic substantivul în română poate forma nucleul unui enunț și poate fi centrul grupului nominal, sau din cel semantico-pragmatic el este caracterizat prin ceea ce poate denumi.²¹² Deci, patru trăsături ale substantivului român sunt: genul, numărul, cazul și determinarea.

Bineînțeles, genul în română e fix, adică nu se schimbă. Astăzi, deci, în ciuda celor care au scris contrar (vezi 4.1.1.), limba română are trei genuri: masculin, feminin și neutru. El se exprimă prin contexte adjectivale (acest/ă/i/e), unde fiecare cuvânt nu e obligat să aibă toate forme, și diferența genurilor e foarte bine vizibilă în diferitele declinări românești.

Mai ales, există niște perechi ale cuvintelor unde varianta normii literare are un gen diferit decât cea populară (*cojoc – cojoacă, horn – hoarnă, hieroglif – hieroglifă*, etc.), unde trebuie să notăm existența unor cuvinte ale cărori ambele forme sunt admise (*basc – bască, colind – colindă*).²¹³ Și, e bine de menționat prezența derivației moționale – a unui tip de derivație unde genul unui cuvânt se reface ca să devină o pereche de sex, în română (*elev – elevă, măgar – măgăriță*, sau *curcă – curcan, broască – broscoi*).²¹⁴

Categoria numărului în română se manifestă în opoziția singular–plural care exprimă distincția dintre unitate și pluralitate, și e prezentă în flexiunea cam tuturor substantivelor, pentru că avem o altă diferențare – cuvinte numărabile și nenumărabile. Deci, aceste cuvinte au o flexiune incompletă sau defectivă, având doar formele singularului (*sânge, curaj*) sau ale pluralului (*ochelari, châlți*).²¹⁵ Putem mai menționa că există substantivele invariabile, adică ele au o aceeași formă pentru singular și plural, dar schimbă context (*acest/acești unchi, această/aceste învățătoare, acest/aceste nume*).²¹⁶

Categoria cazului exprimă funcțiile sintactice și raporturile unui substantiv cu alte cuvinte. Mai exact, limba română are cinci cazuri: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ. Dar, *Gramatica limbii române a Academiei* propune și un al șaselea caz, care ar fi prezentat formele substantivale care nu acceptă substituția cu pronume personale – ci adverbe, care de fapt exprimă expresii verbale sau adjectivale (ce se vede în numele cazului: caz locativ/temporal/direct/neutru).²¹⁷ Iar, putem spune că nu e vorbă de un caz din sensul

²¹² Gramatica limbii române (I) – Cuvântul, Guțu Romalo V., Editura Academiei Române, 2005, București, p. 61

²¹³ Guțu Romalo (2005) p. 65

²¹⁴ Guțu Romalo (2005) p. 67

²¹⁵ Guțu Romalo (2005) p. 69

²¹⁶ Guțu Romalo (2005) p. 70

²¹⁷ Guțu Romalo (2005) p. 70-71

morfologic, ci semantic, și că expresia lui nu e prezentă prin declinare (deci, așa putem analiza și, de exemplu, limba engleză cu cinci cazuri din română, sau șapte din croată).

Revenind la declinare, limba română are o trăsătură prezentă și în alte limbi din lume, și ea este sincretismul (sau omonimia) cazurilor, mai exact nominativ cu acuzativ și genitiv cu dativ, cu o formă independentă pentru vocativul – care e considerat nesintactic. Pe de altă parte, dintre cazurile sintactice, nominativul obține rolul subiectului, dar și propoziției; acuzativul este impus substantivului de verbele tranzitive; genitivul arată subordonarea față de un alt regent nominal; și dativul e subordonat nominalului de un regent verbal.²¹⁸ Întrebarea legată cu numărul declinării e cam complicată, pentru că unii sugerează trei, și alții chiar zece,²¹⁹ dar e de fapt vorba de doar o formă de a înțelege și a socoti sufixele substantivelor.

Ca și cum am scris mai sus, în legătură cu genul, și cazurile românești arată forme populare, cam diferite decât cele de standard. Deci, în primul rând, putem menționa că declinarea analitică a substantivelor proprii (*lui Ion, lui Luca*), și a unor substantive feminine cu terminație netipică (*lui Ines*), s-a extins și la alte substantive, dintre care avem unele nume de rudenie (*lui mătușă*), ca și numele lunilor, neologisme (*lu' Karaoke show*), sintagme, sau chiar o întreagă propoziție (*Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou.*)²²⁰ Mai ales, substantivele masculine arată și varietatea formelor pentru G/D (*lui Toma/Tomei, lui Luca/Lucăi, sau lui Alecandru/Alexandrului, lui Eminescu/Eminescului*).²²¹ De asemenea, sistemul formării pentru cazul G/D, unde după articolul genitival sau un adverb (pentru dativul) se adaugă desinența *-lui* pe sfârșitul substantivului, nu este întotdeauna prezentă și folosită. Mai exact, ca și este cazul cu folosirea unui *lu* pentru diferitele substantive, care e folosit în vorbire – dar și în mass-media, și atunci ele arată o tendință să se elimine acest *-lui* (*noul președinte al Peru, ... pe placul și populației al mass-media, împotriva mass-media, potrivit Reuters*),²²² denumiți genitivul și dativul nemarcate.

A patra trăsătură a substantivului român, determinarea, exprimă gradul de individualizare a referentului, care poate fi nedeterminat, determinat nedefinit și determinat definit. Aceste raporturi, fără nedeterminarea, se exprimă cu articolele, care pot fi nedefinite și antepuse

²¹⁸ Guțu Romalo (2005) p. 71-72

²¹⁹ Silvestru (2007) p. 38-39

²²⁰ <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/36.htm>

²²¹ Guțu Romalo (2005) p. 127

²²² Moda lingvistică 2007 – Norma, uzul și abuzul, Gruică G., Editura Paralela 45, 2007, Pitești, p. 90-94

substantivului (*un/o, unui/unei, niște/unor*), sau definite și postpuse, de fapt contopite cu un substantiv (sufixele *-u(l)/-a/-lor*). Dar, este important de notat probabilitatea că acest *-l* care stă după *-u* poate a fost pronunțat pentru o foarte scurtă vreme, dacă și atât de mult.²²³

²²³ <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/311.htm>

7. Concluzii

Limba română, ca altele limbi romanice, s-a dezvoltat din latina vulgară, varianta limbii latine cotidiene care a lăsat multe trăsături lingvistice pentru fiecare limbă romanică, chiar dacă e vorba de vocabular sau gramatică. Prin timpuri, teritoriul formării a limbii române a devenit izolat de alte limbi romanice și a început cu evoluția independentă, ceea ce a rezultat cu influențele din alte grupe ale limbilor. Și, pentru un timp lung, româna a fost influențată de către limbi învecinate, chiar până la reromanizarea sa în mijlocul secolului XIX care a refăcut natura „neromanică” a limbii române. După aceste schimbări, româna a continuat cu evoluția sa într-o lume mai conectată și globalizată, ceea ce a apropiat-o cu altele limbi romanice, și, în timp recent, engleză.

Pe urmă, putem reanaliza, pe scurt, conținutul lucrării. Așadar, mai întâi am introdus ideea și schema temei „Istoria limbii române – unele priviri istorice”. Totuși, fără o teză sau un scop propriu, dar cu ideea că se analizează ceea ce, diferit sau similar, există în istoriile diferite ale limbii române.

Ca să-o punem într-un context cu alte limbi romanice, indo-europene sau alte din lume, am introdus faptele cunoscute despre limba română (lingvistice, demografice, sociologice), după ce, din punctul diacronic, am descris evenimentele importante pentru dezvoltarea limbii române – expansiunea Imperiului Roman și războaiele romanilor cu dacii (o populație indigenă așezată pe teritoriul formării a românei). Dar, fiind o temă complicată, doar am propus câteva idei pe care le am considerat mai posibile în această perioadă – anumită perioada tăcerii, care nu ne oferă multe dovezi, dar reprezintă timpul multelor dezvoltări ale substantivului român.

Bineînțeles, o parte de vorbire ca substantivul nu se poate pierde, și româna l-a păstrat cu toate caracteristici. Deci, pentru prezența genului, a numărului și a cazului, este de expectat că au rămas în limbă – fiind o trăsătură morfologică. Dar, câteva schimbări remarcabile s-au întâmplat.

Prin urmare, am descris faptele cunoscute despre limba latină și problemele legate cu varianta ei vulgară, până ce am explicat trăsăturile substantivului în latina vulgară în opoziția cu cel din latina clasică, fiind sursa începutului al limbilor romanice (ceea ce include și română).

Limba latină a avut trei genuri, ceea ce e egal în română. Dar, ne rămâne întrebarea dacă genul al treilea – genul neutru, reprezintă moștenirea latină sau influența slavă, sau de fapt nici nu există ca un gen propriu în limba română. Opiniile diferă, dar este clar că genul neutru se compoartă ca substantivele masculine în singularul, și ca cele feminine în pluralul său, ceea ce poate ajuta teoriei că nu e un gen propriu, ci ambigen. Dar, pe de altă parte, nu se poate anula sensul semantic pentru folosirea lui, ca și legătura acestei ambigenetăți cu cea din albaneză. Pe urmă, și prezența genului neutru în mod bogat care e prezent în limbile slave poate fi ajutător în păstrarea neutrului.

Numărul din latină (opoziția singularului și pluralului) e păstrat și nu reprezintă o problemă complicată, ci cazurile da. Așadar, ca singura limbă romanică care a păstrat declinarea sintetică substantivelor, româna încă o dată face dificultăți pentru cercetătorii. Păstrarea această e vizibilă în substantivele feminine, pentru care cu siguranță putem spune că urmăresc forma latină pentru G/D singularului, ca și cum putem presupune și pentru substantivele masculine că au păstrat formele latine pentru N/A. Mai ales, avem și restul declinării latine prezent în vocativul singularilor masculine (unde forma acestui caz pentru feminin e împrumutată din limbi slave), dar rămâne de răspuns de ce s-au păstrat. Este clar cum formele similare și schimbările fonetice dintre cazurilor au ajutat în dezvoltarea sincretismului lor, ceea ce româna a conservat și până astăzi, dar întrebarea prezenței declinării se mai bine poate explica adaugând determinarea în explicare – o trăsătura nouă, ne prezintă în latina vulgară.

Deci, o problemă reprezintă apariția declinației sintetice în limba română – ceea ce n-a existat în limba vulgară. Trăsătura nouă se poate conecta cu niște limbi, de fapt cele care fac parte în uniunea lingvistică balcanică, unde limbile bulgară și macedoneană au dezvoltat acest fel de postpunere. Adică, și ele pun o desinență pe sfârșitul cuvântului care e de fapt dezvoltată dintr-un pronume, dar, considerând diferite surse, putem presupune că româna și bulgara n-au dezvoltat-o împreună sau prin influențe, ci fiecare limbă pentru sine.

De fapt, faptul că cele mai importante schimbări în dezvoltarea substantivului român s-au întâmplat înainte de primele dovezi ale limbii reprezintă cele mai mari probleme pentru analiza ei. Limba modernă, pe de altă parte, este o sursă bună, ea arată caracteristicile mai mult populare, orale și, în mod deosebit, cotidiene, care ne ajută în analiza limbii mai diferite decât cea de standard.

În final, știind cum opiniile și teoriile în legătură cu istoria substantivului român diferă, este clar că unele întrebări și probleme vor rămâne pentru a găsi o soluție corectă și acum doar am

propus ceea ce am considerat cel mai probabil fără să descoperim sau să propunem ceva nou. Totuși, intenția acestei lucrări de masterat a fost să se facă un compendiu al diferitelor istorii ale limbii române care analizează substantivul.

Sažetak:

Ovaj rad bavi se pitanjem povijesti imenice u rumunjskom jeziku, točnije njenim razvojem od latinskog do današnjeg rumunjskog. Prije svega, treba naglasiti kako nije riječ o temi koja nudi kakvo novo otkriće vezano uz naslovnu temu: „Povijest imenice u rumunjskome – povijesni aspekti”, već kako je riječ o analizi rumunjske imenice u postojećim različitim povijestima rumunjskog.

Prije same analize, uvodni dio predstavlja temu i ciljeve rada, nakon čega smješta rumunjski u odnos s drugim srodnim jezicima (romanski, indoeuropski jezici) kako bi se stvorila jasnija slika o njegovu razvoju. Nadalje, uključivanjem rumunjskog u kontekst romanskih jezika, opisuje se razvoj Rimskog Carstva i njihovih sukoba s Dačanima koji su poslužili kao uvod nastajanju rumunjskog jezika, gdje potonji narod predstavlja supstrat – a rimski dolazak superstrat (vulgarni latinski). No, samo nastajanje nije dobro posvjedočeno, već obilježeno kao stanovito „razdoblje šutnje”, koje je ukratko opisano kako bi olakšalo razumijevanje poteškoće analize razdoblja koje ne sadrži mnoga posvjedočenja – ali možda i najbitnije promjene imenice u rumunjskom.

Nakon toga slijedi kratki opis latinskog i vulgarne mu varijante te poteškoća vezanih uz njenu rekonstrukciju, a potom se opisuje uloga i osobine imenice u latinskom, kao i vulgarnom latinskom – govornoj i svakidašnjoj varijanti latinskog koja, premda slabije posvjedočena (ali rekonstruirana po potrebi), predstavlja izvor današnjih romanskih jezika. U principu, razrada problematike povijesnog razvoja imenice u rumunjskom teško je izvediva bez pojašnjenja njena razvoja u vulgarnom latinitetu.

Imajući u vidu kontekst nastanka rumunjskog iz vulgarnog latiniteta, lakše je objasniti nasljeđene osobine imenice u rumunjskom: rod, broj i padež; kao i novitet koji predstavlja pojava člana (što je slučaj i u ostalim romanskim jezicima). Koristeći brojne izvore, ovaj rad analizom pokušava dati što točnije i izglednije odgovore na sporna pitanja kao što su očuvanje srednjeg roda i deklinacije u rumunjskom. Također, stanje u današnjem rumunjskom, posljednjoj fazi razvoja, donosi neka obilježja koja valja opisati.

Na koncu, sami zaključak donosi pregled ovog diplomskog rada, čiji je cilj, prije svega, predstaviti postojeće izvore, ideje i mišljenja vezana uz razvoj imenice od vulgarnog latinskog do suvremenog rumunjskog, uz napomenu kako nije riječ o potvrđivanju postavljene teze ili

otkrivanju noviteta, već ogledu pojedinih povijesnih aspekata ukomponiranih u cjelovit sažetak.

Literatură:

- Brâncuși G., 2005, *Introducere în istoria limbii române I (Ediția a II-a)*, Editura fundației *România de mâine*, București
- Coteanu I., 1981, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București
- Densusianu O., 1961, *Istoria limbii române (I) – Originile*, Editura Științifică, București
- Giurescu C. C., 1971, *Istoria României în date*, Editura enciclopedică română, București
- Gortan – Gorski – Pauš, 2007, *Elementa latina Ed. XL*, Školska knjiga, Zagreb
- Grandgent C. H., 1907, *An Introduction to Vulgar Latin*, Cornell University Library, Boston
- Gruică G., 2007, *Moda lingvistică 2007 – Norma, uzul și abuzul*, Editura Paralela 45, Pitești
- Guțu Romalo V., 2005, *Gramatica limbii române (I) – Cuvântul*, Editura Academiei Române, București
- Hiemstra P. A., 1987, *Alexandru D. Stenopol and the Development of Romanian Historiography*, Routledge
- Ivănescu G., 1980, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași
- Kapović M., 2008, *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*, Matica hrvatska, Zagreb
- Lisičar P., 1971, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb
- Maiden M., 2013, *Morfologia flexionară a pluralului românesc și așa-zisul „neutru” în limba română și în graiurile românești – Lucrările de al cincilea simpozion internațional de lingvistică*, Academia Română – Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – A. Rosetti”, București
- Matasović R., 1997, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb
- Philippide A., 2011, *Istoria limbii române*, Polirom, București
- Radosavljević P., 2012, *Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj – Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije : zbornik radova sa naučnog skupa održanog 6–8. decembra 2010.*, SANU, Beograd, p. 438
- Rosetti A., 1964, *Istoria limbii române (I) – Limba latină*, Editura Științifică, București
- Rosetti A., 1964, *Istoria limbii române (II) – Limbile balcanice*

Rosetti A., 1964, *Istoria limbii române (III) – Limbile slave meridionale*

Rosetti A., 1966, *Istoria limbii române (IV) Româna comună, (V) Limbile vecine, (VI) Istoria limbii române din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea*, Editura Științifică, București

Sala M., 2006, *De la latină la română II*, Academia Română, București

Silvestru E., 2007, *Morfologia limbii române actuale*, Editura fundației *România de mâine*, București

Tekavčić P., 1970, *Uvod u vulgarni latinitet*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Treptow K. W., 1996, *A History of Romania*, The Center for Romanian Studies, Iași

Surse Web:

<https://www.britannica.com/>

<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/sumar.htm>

<http://enciklopedija.hr/>

<https://factfinder.census.gov/faces/nav/jsf/pages/index.xhtml>

<http://www.gks.ru/>

<https://le.ac.uk/>

Maiden M., *Ambiguity in Romanian Word-Structure. The Structure of Plurals in...uri*

<http://www.recensamantromania.ro/>

<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

<http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/index-eng.cfm>

<http://www.statistica.md/>

<http://www.tocpress.info/>

<http://unilat.org/ro>

https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

https://en.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Main_Page